

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY ORZYSZ NA LATA 2014-2017

Orzysz, styczeń 2014 r.

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP	3
2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	4
3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE	6
4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.....	16
5. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY ORZYSZ Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWODZTWA I POWIATU	21
6. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO..... (RELACJE PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY ORZYSZ Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY)	27
7. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW I ANALIZA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY ORZYSZ	33
8. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY ORZYSZ. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ	72
9. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE I ZADANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY ORZYSZ	74
10. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	77
11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA OPIEKI NAD ZABYTKAMI	79
12. ZASADY OCENY REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	80

Celem opracowania **Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Orzysz na Lata 2014 – 2017** jest określenie zasadniczych kierunków działań inicjowanych przez władze gminy w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego występującego w jej granicach administracyjnych, zgodnie z przepisami ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568 z późniejszymi zmianami). Program został opracowany według wytycznych Poradnika Metodycznego – Gminny Program Zabytków, przygotowanego przez Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie.

Istotnym zagadnieniem uzasadniającym powstanie programu jest zachowanie dziedzictwa kulturowego regionu, jak również jego promocja wśród mieszkańców oraz turystów. Funkcję tę można realizować między innymi poprzez edukację, poczynsz od poziomu podstawowego oraz pobudzanie rozwoju turystyki. Działanie te mogą przyczynić się do przyspieszenia rozwoju społeczno – gospodarczego gminy. Nieodzownym elementem tego typu działań jest budzenie w społeczeństwie świadomości istnienia zabytków i potrzeby ich rewitalizacji, jak również zwrócenie uwagi na istniejącą wspólnotę kulturową. Aby to osiągnąć należy pobudzić świadomość właścicieli, użytkowników i jednostki samorządu terytorialnego oraz skłonić te grupy do współdziałania. Należy wzbudzić ich odpowiedzialność za właściwy stan zachowania obiektów historycznych oraz zaktywizować udział w opiece nad zabytkami.

Niniejszy Program jest pierwszym dokumentem tego rodzaju opracowanym dla Gminy Orzysz. Postanowiono, że w programowanym okresie, tj. w latach 2014-2017 działania podejmowane w jego ramach, będą dotyczyły przede wszystkim działań określanych jako „miękkie”, tj. działań o charakterze nieinwestycyjnym. Celem ich jest przede wszystkim promocja Gminy Orzysz i jej dziedzictwa kulturowego, jak również edukacja dotycząca opieki nad zabytkami połączona z wydarzeniami o charakterze historycznym. Mają one stanowić podstawę do działań podejmowanych w kolejnych okresach programowych, aby świadomość w zakresie ochrony zabytków była większa.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawą prawną obowiązku wykonania **Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Orzysz na Lata 2014 – 2017** jest *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.* (Dz. U. Nr 162 poz.1568 z późn. zm):

art. 87. 1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

2. Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:

1. włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
2. uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
3. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
4. wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
5. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
6. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
7. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4. Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

6. Sprawozdanie z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami jest przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3.

UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Obiekty zabytkowe – zabytki nieruchome i ruchome, podlegają na terytorium Polski ochronie prawnej na mocy wielu aktów prawnych:

3.1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku

Obiekty zabytkowe są objęte ochroną prawną określoną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela:

art. 5. Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolność i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

art. 6. Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.

art. 86. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.

3.2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2003 r. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.)

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. Nr 162, poz. 1568 z późniejszymi zmianami). Dla niniejszego *Programu...* zasadne jest przywołanie poniższych artykułów tej ustawy:

art. 3. Użyte w ustawie określenia oznaczają:

1. zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;

2. zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
3. zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
4. zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
5. instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
6. prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
7. prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
8. roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
9. badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
10. badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
11. badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
12. historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;

13. historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;

14. krajobraz kulturowy - przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;

15. otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

art. 4. Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

1. zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;

2. zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;

3. udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;

4. przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;

5. kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;

6. uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

art. 6.1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1. zabytki nieruchome będące, w szczególności:

a) krajobrazami kulturowymi,

b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,

c) dziełami architektury i budownictwa,

d) dziełami budownictwa obronnego,

e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,

f) cmentarzami,

g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,

h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2. zabytki ruchome będące, w szczególności:

a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,

- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. Nr 85 z późniejszymi zmianami),
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3. zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

art. 7. Formami ochrony zabytków są:

- 1. wpis do rejestru zabytków;
- 2. uznanie za pomnik historii;
- 3. utworzenie parku kulturowego;
- 4. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

art. 16.1. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

art. 17.

1. Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

1. prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
2. zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;
3. umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;
4. składowania lub magazynowania odpadów.

2. W razie ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości na skutek ustanowienia zakazów i ograniczeń, o których mowa w ust. 1, stosuje się odpowiednio przepisy art. 131-134 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska (t. j. Dz. U. z 2008 r. Nr 25, poz. 150 z późniejszymi zmianami).

art. 18.

1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

1. uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
2. określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
3. ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

art. 19.

1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

1. zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
2. innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
3. parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

1. zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
2. innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

art. 20. Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

art. 21. Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

art. 22.1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1. zabytki nieruchome wpisane do rejestru;

2. inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
3. inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków

art. 89. Organami ochrony zabytków są:

1. minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
2. wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Szczególnie ważną rolę *Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* przypisuje właścicielowi lub posiadaczowi obiektu zabytkowego. Należy podkreślić, że dysponowanie zabytkiem powoduje – z jednej strony – obowiązki ciążące na właścicielu/użytkowniku, z drugiej jednak strony przysługują mu liczne prawa.

art. 5. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

1. naukowego badania i dokumentowania zabytku;
2. prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
3. zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
4. korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
5. popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

art. 25.

1. Zagospodarowanie na cele użytkowe zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru wymaga posiadania przez jego właściciela lub posiadacza: 1) dokumentacji konserwatorskiej określającej stan zachowania zabytku nieruchomego i możliwości jego adaptacji, z uwzględnieniem historycznej funkcji i wartości tego zabytku; 2) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu prac konserwatorskich przy zabytku nieruchomym, określającego zakres i sposób ich prowadzenia oraz wskazującego niezbędne do zastosowania materiały i technologie; 3) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu zagospodarowania zabytku nieruchomego wraz z otoczeniem oraz dalszego korzystania z tego zabytku, z uwzględnieniem wyeksponowania jego wartości.

2. W celu spełnienia wymagań, o których mowa w ust. 1, wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany nieodpłatnie udostępnić do wglądu właścicielowi lub posiadaczowi zabytku nieruchomego posiadaną przez siebie dokumentację tego zabytku oraz umożliwić dokonywanie niezbędnych odpisów z tej dokumentacji.

art. 26.

1. W umowie sprzedaży, zamiany, darowizny lub dzierżawy zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, stanowiącego własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, przy określaniu sposobu korzystania z tego zabytku należy nałożyć, jeżeli stan zachowania zabytku tego wymaga, na nabywcę lub dzierżawcę obowiązek przeprowadzenia w określonym terminie niezbędnych prac konserwatorskich przy tym zabytku.

2. Przepis ust. 1 stosuje się odpowiednio do decyzji o oddaniu w trwały zarząd zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru.

art. 27. Na wniosek właściciela lub posiadacza zabytku wojewódzki konserwator zabytków przedstawia, w formie pisemnej, zalecenia konserwatorskie, określające sposób korzystania z zabytku, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich, a także zakres dopuszczalnych zmian, które mogą być wprowadzone w tym zabytku.

We wniosku należy wskazać zakres planowanych prac, ze wskazaniem zaplanowanych do zastosowania materiałów budowlanych i rozwiązań technicznych.

art. 28.

Niezależnie od obowiązków wynikających z opieki nad zabytkami, określonych w Art. 5, właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków o: 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia; 2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia; 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany; 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

3.3. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2013 r, poz. 594)

Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów.

W art. 7 ust. 1, pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2013 r., poz. 594) zostały określone zadania własne gminy:

art. 7.1. Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy:

9/ kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3.4. Inne akty prawne

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się także w innych obowiązujących ustawach, przede wszystkim:

- ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. z 2012 r., poz. 647),

- ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz.U. z 2010 r. Nr 243, poz. 1623),
art. 20, ust. 2:

W zgłoszeniu należy określić rodzaj, zakres i sposób wykonywania robót budowlanych oraz termin ich rozpoczęcia. Do zgłoszenia należy dołączyć oświadczenie, o którym mowa w art. 32 ust. 4 pkt 2, oraz, w zależności od potrzeb, odpowiednie szkice lub rysunki, a także pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami. W razie konieczności uzupełnienia zgłoszenia właściwy organ nakłada, w drodze postanowienia, na zgłaszającego obowiązek uzupełnienia, w określonym terminie, brakujących dokumentów, a w przypadku ich nieuzupełnienia – wnosi sprzeciw, w drodze decyzji.

art. 39

1. Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

2. Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków.

3. W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę

obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

4. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

- ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz.U. z 2013 r., poz. 1232),
- ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. z 2013 r., poz. 627),
- ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. z 2010 r. Nr 102, poz. 651),
- ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2012, poz. 406),
- ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2010 r. Nr 234, poz. 1536)

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

- ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz.U. z 2012 r., poz. 978),
- ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. z 2012 r., poz. 642).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (tekst jednolity Dz.U. z 2011 r. Nr 123, poz. 698).

4.

UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami - Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Artykuł 84 *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* nakłada na Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego obowiązek sporządzenia *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*. Celem krajowego programu jest stworzenie warunków niezbędnych do sprawowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. W krajowym programie powinny zostać określone cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposoby finansowania planowanych działań oraz harmonogram ich realizacji. Zadaniem głównym polityki państwa w dziedzinie ochrony zabytków jest stworzenie w najbliższej przyszłości mechanizmów, które dostosowałyby tę sferę do warunków gospodarki rynkowej. Planowane działania dotyczą sfery legislacyjnej, zmian organizacyjnych obejmujących konieczne rozszerzenie zakresu działań instytucji odpowiedzialnych za ochronę dziedzictwa kulturowego w Polsce oraz zmian w strategii i organizacji ochrony dóbr kultury.

Założenia do Programu krajowego określiły cele i kierunki działań oraz zadania, które powinny być podjęte w szczególności przez organy i jednostki administracji publicznej w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Celem programu krajowego jest wzmocnienie ochrony i opieki nad tą istotną materialną częścią dziedzictwa kulturowego oraz poprawa stanu zabytków w Polsce. W założeniach program ma również uporządkowanie działań w sferze ochrony zabytków poprzez wskazanie siedmiu podstawowych zasad konserwatorskich:

1. zasady *primum non nocere* (po pierwsze nie szkodzić),
2. zasady maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych),
3. zasady minimalnej niezbędnej ingerencji (powstrzymywania się od działań niekoniecznych),
4. zasady, zgodnie z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco,
5. zasady czytelności i odróżnialności ingerencji,

6. zasady odwracalności metod i materiałów,
7. zasady wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

Wymienione zasady dotyczą postępowania konserwatorów – pracowników urzędów, restauratorów dzieł sztuki, architektów, urbanistów, budowlanych, archeologów, właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych.

Założenia do Programu krajowego określiły priorytety:

A/ w zakresie uwarunkowań ochrony i opieki nad zabytkami:

1. Pełna ocena stanu krajowego zasobu zabytków nieruchomych. Określenie kategorii i stopnia zagrożeń.
2. Pełna ocena stanu krajowego zasobu zabytków ruchomych. Określenie kategorii i stopnia zagrożeń.
3. Pełna ocena stanu krajowego zasobu dziedzictwa archeologicznego. Określenie kategorii i stopnia zagrożeń oraz wyznaczenie stref o szczególnym zagrożeniu dla zabytków archeologicznych.
4. Objęcie skuteczną i zorganizowaną ochroną przynajmniej najcenniejszych zabytków techniki.
5. Pełna ocena stanu krajowego zasobu pomników historii i obiektów wpisanych na listę światowego dziedzictwa. Określenie kategorii i stopnia zagrożeń.
6. Ocena stanu służb i możliwości wypełniania całokształtu zadań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami.
7. Ocena stanu i stopnia objęcia opieką zabytków w poszczególnych kategoriach. Doskonalenie i rozwijanie oraz podnoszenie efektywności i skuteczności instytucjonalnej i społecznej ochrony i opieki nad zabytkami.
8. Udoskonalenie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych w zakresie ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym i zabytkami.

B/ w zakresie działań o charakterze systemowym:

1. Powiązanie ochrony zabytków z polityką ekologiczną ochrony przyrody, architektoniczną i przestrzenną, celną i polityką bezpieczeństwa państwa. Realizacja powszechnych tendencji europejskich i światowych do rozszerzania pola ochrony na całe dziedzictwo kulturowe obejmujące i dobra kultury i natury (*World Cultural Heritage*).

2. Przygotowanie strategii ochrony dziedzictwa kulturowego wytyczającej główne założenia koncepcji ochrony w Polsce. Wprowadzenie jej do polityk sektorowych we wszystkich dziedzinach i na wszystkich poziomach zarządzania i gospodarowania.

C/ w zakresie systemu finansowania:

Stworzenie sprawnego systemu finansowania ochrony i opieki konserwatorskiej.

D/ w zakresie dokumentowania, monitorowania i standaryzacji metod działania:

1. Tworzenie systemu i stale aktualizowanych, elektronicznych baz informacji o zasobach i stanie zabytków w Polsce i ich dokumentacji. Stworzenie warunków do realizacji ustawowego obowiązku dokumentowania wszystkich prac, przy wszystkich grupach i typach obiektów zabytkowych.
2. Gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania, postępach i wynikach prac konserwatorskich i restauratorskich, zagrożeniach, prawidłowości zarządzania i bezpieczeństwie użytkowania obiektów zabytkowych oraz o innych formach ochrony dziedzictwa.
3. Wypracowanie i wprowadzenie szczegółowych zasad ochrony dziedzictwa w planach zagospodarowania przestrzennego. Wypracowanie standardów zagospodarowania i estetyki zabytkowych przestrzeni publicznych.

E/ w zakresie kształcenia i edukacji:

1. Utrzymanie i doskonalenie dotychczas wypracowanego systemu kształcenia w dziedzinie konserwacji i ochrony. Zorganizowanie systemu podnoszenia kwalifikacji w każdej grupie zawodowej pracującej na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego.
2. Kształcenie społeczeństwa w duchu poszanowania dla autentyczności oraz wartości materialnych i niematerialnych wspólnego, wielokulturowego dziedzictwa. Budowanie klimatu społecznego zrozumienia i akceptacji dla idei ochrony i dawności zabytków odczytywanych jako źródło tożsamości, wiedzy i dumy z przeszłości, tradycji, wiedzy o sposobie życia i pracy przodków.
3. Upowszechnianie wśród właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych znajomości zasad konserwatorskich, zasad etyki i profilaktyki konserwatorskiej. Tworzenie mechanizmów ekonomicznych sprzyjających prawidłowemu traktowaniu obiektów zabytkowych.

F/ w zakresie współpracy międzynarodowej:

1. Wzmocnienie obecności Polski w światowym i europejskim środowisku działającym na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego i promocja polskich osiągnięć w tej dziedzinie.
2. Oparcie działań na pojęciu wspólnego dziedzictwa kultury ludzkości. Troska o ochronę polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą.

Do czasu zakończenia prac nad Programem Opieki nad Zabytkami Gminy Orzysz nie ukończono prac nad programem krajowym, stąd możliwe było uwzględnienie w niniejszym programie jedynie wyżej omówionych tez do krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami¹.

4.2. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami - Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013. Uzupełnienia Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020 (dokument wdrożeniowy: Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004–2013)”.

Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” na lata 2004-2013 jest elementem opracowanej w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020. W 2005 roku MKiDN przygotowało uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020. Narodowy Program Kultury określa politykę rządu wobec zabytków i dziedzictwa kulturowego do 2013 r. Celem strategicznym programu jest intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych. Zawiera ona również ogólne wytyczne do konstruowania programu gminnego

Przyjęte zostały następujące priorytety:

1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe.

Działania realizowane w ramach tego priorytetu mają na celu materialną poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów. Realizacja działań pozwoli na zwiększenie atrakcyjności regionów, a także wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym.

¹ Tezy dostępne na stronach Narodowego Instytutu Dziedzictwa <http://www.nid.home.pl/pliki/tezy.pdf>

2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego.

Dokumentem służącym wdrożeniu Narodowej Strategii Kultury w sferze materialnej spuścizny kulturowej Polski jest Narodowy Program Kultury "Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego". Program ten jest zgodny z Narodowym Planem Rozwoju (Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o Narodowym Planie Rozwoju, Dz.U. Nr 116, poz. 1206 z późn. zm.) oraz z założeniami do Krajowego Programu Ochrony Zabytków. Podstawą do sformułowania Narodowego Programu Kultury "Ochrona Zabytków i dziedzictwa kulturowego" jest uznanie sfery dziedzictwa za podstawę rozwoju kultury i upowszechniania kultury, a także za potencjał regionów, służący wzrostowi konkurencyjności regionów dla turystów, inwestorów i mieszkańców.

Narodowy Program Kultury "Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego" miał określony plan działania na lata 2004-2013.

Wytyczone zostały strategiczne cele polityki państwa w sferze ochrony zabytków:

- a. przygotowanie skutecznego systemu prawno-finansowego wspierania ochrony i opieki nad zabytkami;
- b. podjęcie prac nad kompleksowym systemem edukacji na rzecz dziedzictwa;
- c. poszukiwanie instrumentów wzmacniających efekty działalności służby konserwatorskiej;
- d. ograniczenia uznaniowości konserwatorów poprzez nałożenie na nich odpowiedzialności za niezgodne z prawem postępowanie.
- e. intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych.

W dniu 6 września 2005 r. przyjęty został przez Radę Ministrów "Sektorowy Program Operacyjny Rozwój Kultury i zachowanie dziedzictwa kulturowego", który jest uzupełnieniem powyżej omówionych dokumentów rządowych.

5.**RELACJE PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY
ORZYSZ Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE
WOJEWÓDZTWA I POWIATU**5.1. Program Opieki nad Zabytkami Województwa Warmińsko-Mazurskiego na Lata 2012-2015

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Warmińsko-Mazurskiego na Lata 2012-2015 został przyjęty uchwałą nr XIII/240/11 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 28 grudnia 2011 r.

Ideą opracowania Programu Opieki nad Zabytkami dla województwa warmińsko-mazurskiego było uznanie potrzeby zachowania zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego jako ważnego czynnika wpływającego na kształtowanie się tożsamości regionalnej i promocji turystycznej.

W celu realizacji idei opracowania, w/w Program ustalił podstawowe zakresy podejmowanych działań, zmierzających do ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego województwa:

1. Zespolenie i koordynacja form i metod ochrony dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez:

- a/ realizację powszechnych tendencji europejskich i światowych do rozszerzania pola ochrony na całe dziedzictwo kulturowe obejmujące dobra kultury i natury;
- b/ powiązanie ochrony zabytków z polityką ekologiczną (ochrony przyrody), architektoniczną i przestrzenną, celną oraz polityką bezpieczeństwa;
- c/ włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania województwa;
- d/ uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków (w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego) łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej w planach rozwoju województwa;
- e/ uwzględnianie – w planach zagospodarowania przestrzennego – ochrony środowiska naturalnego powiązanego przestrzennie z założeniami urbanistycznymi i ruralistycznymi oraz zespołami architektonicznymi;

f/ opracowywanie gminnych i powiatowych programów opieki nad zabytkami jako ważnego instrumentu kształtowania lokalnych strategii rozwoju;

g/ wykorzystywanie nowej formy ochrony zabytków, jaką stanowi park kulturowy;

2. Opieka nad zabytkami nieruchomymi ze szczególnym uwzględnieniem obiektów i zespołów charakterystycznych dla województwa warmińsko-mazurskiego:

a/ Wspieranie polityki konserwatorskiej dotyczącej m.in.: postępowania zgodnie z obowiązującymi standardami i zasadami konserwatorskimi, wykonywania kompleksowych dokumentacji obiektów zabytkowych poddawanych pracom konserwatorskim bądź rewaloryzacyjnym;

b/ Inicjowanie, wspieranie i popularyzacja działań zmierzających do wyszukania nowych właścicieli lub dzierżawców dla obiektów zabytkowych wymagających zagospodarowania;

c/ Dofinansowywanie wybranych prac badawczych i dokumentacyjnych związanych z najważniejszymi obiektami zabytkowymi – wprowadzenie systemu wojewódzkich grantów badawczych;

d/ Dofinansowywanie prac konserwatorskich przy zabytkach, zgodnie z priorytetami określonymi w Programie;

e/ Wdrożenie i realizacja programów opieki nad zabytkami o szczególnym znaczeniu dla tożsamości kulturowej województwa, tj. Program ochrony gotyckiej architektury ceglanej, Program ochrony i odnowy centrów historycznych miast oraz zespołów urbanistycznych powstałych w XIX i XX w., Program ochrony dziedzictwa wiejskiego, Program ochrony i odnowy architektury użyteczności publicznej, Program ochrony architektury przemysłowej i zabytków techniki, Program ochrony zabytkowych zespołów dworsko-parkowych, Program ochrony alei przydrożnych, Program ochrony sanktuariów pielgrzymkowych, Program ochrony architektury sakralnej XIX i XX wieku, Program ochrony kapliczek i krzyży przydrożnych.

3. Opieka nad zabytkami ruchomymi poprzez:

a/ dokumentację;

b/ konserwację;

c/ działania promocyjne

4. Opieka nad zasobami muzeów

5. Program ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego województwa warmińsko-mazurskiego

W Programie uznano obszar województwa warmińsko-mazurskiego za region o wyjątkowych walorach archeologicznego dziedzictwa kulturowego. Decydują o tym przede wszystkim:

- stosunkowo duża liczba znanych stanowisk, w tym dobrze zachowanych i mających wyjątkowe znaczenie dla archeologii europejskiej. Przykładem może być sieć osad nawodnych kultury kurhanów zachodniobałtyjskich bądź też kompleksy grodzisk, kurhanów, itp.;
- charakter wielu z nich, ujawniający interesujące związki z terenami ościennymi, w tym szczególnie od wschodu i zachodu regionu;
- walory stosunkowo nieprzekształconego jeszcze środowiska naturalnego, z którym współgra archeologiczny krajobraz kulturowy (np. grodziska i kurhany, a także niektóre charakterystycznie posadowione stanowiska płaskie).

Strategia ochrony archeologicznych zasobów regionu powinna się skupić na następujących zadaniach:

- a/ współpracę ze środowiskiem tzw. „wykrywaczy” zmierzającą do pełnej kontroli ich działalności, a także dającą możliwości wykorzystania ich umiejętności w działaniach zmierzających do pełniejszego rozpoznania zasobów archeologicznych i zapobieganie działalności przestępczej polegającej głównie na nielegalnym handlu zabytkami archeologicznymi;
- b/ szerszą niż dotychczas edukację i popularyzację w zakresie potrzeby ochrony dziedzictwa archeologicznego poprzez organizacje plenerowych festynów i pokazów, szlaków turystycznych, ścieżek edukacyjnych itp.;
- c/ wspieranie rewitalizacji zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
- d/ wspieranie działań zmierzających do podejmowania prac konserwatorskich przy archeologicznych zabytkach ruchomych wpisanych do rejestru zabytków;
- e/ powołanie Muzeum Archeologicznego – nowoczesnej placówki o randze wojewódzkiej o odpowiednim zapleczu magazynowym, której zadaniem byłoby m.in. systematyczne gromadzenia i eksponowanie pozyskiwanych w trakcie badań materiałów zabytkowych, a także ich konserwację i digitalizację.
- f/ utworzenie parków kulturowych, działających w oparciu o zabytki archeologiczne.

6. Ochrona dziedzictwa niematerialnego.

7. Praktyczne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego – rozwój turystyki, działania edukacyjne, promocyjne.

- a/ utworzenie portalu internetowego, aktualizowanego na bieżąco, o wielowątkowym profilu informacyjnym na temat dziedzictwa kulturowego regionu;
- b/ stworzenie wojewódzkiego jednolitego systemu regionalnej popularyzacji i promocji zagadnień z zakresu ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego, skierowanego do jednostek samorządu terytorialnego, szkół, organizacji pozarządowych itp.
- c/ działania wspierające wykorzystywanie obiektów zabytkowych (zwłaszcza nieużytkowanych) dla potrzeb rozwoju infrastruktury turystycznej;
- d/ realizacja programu ogólnospołecznej edukacji kulturowej; właściwa edukacja dzieci i młodzieży nastawiona na poznanie wartości tzw. „małych ojczyzn” i wskazanie potrzeby ochrony krajobrazu kulturowego jako swoistego wyróżnika i świadectwa tożsamości regionalnej;
- e/ wydawanie i dofinansowywanie wydawnictw poświęconych zabytkom Warmii i Mazur;
- f/ promowanie i wspieranie przywracania lub utrzymywania w obiektach pierwotnych, historycznych funkcji;
- g/ współudział w organizacji i współfinansowanie imprez kulturalnych, zwłaszcza o znaczeniu ponadlokalnym, promujących dziedzictwo kulturowe;
- f/ działania związane z funkcjonowaniem szlaków edukacyjno-turystycznych po zasobach dziedzictwa kulturowego;
- g/ organizacja i rozszerzenie formuły Europejskich Dni Dziedzictwa.

5.2. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Warmińsko-Mazurskiego.

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Orzysz zgodny jest z wyznaczonymi w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Warmińsko-Mazurskiego (uchwała nr XXXIII/505/02 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 12 lutego 2002 r.) celami polityki przestrzennej, zasadami ich realizacji oraz przyjętymi w planie kierunkami działań polityki przestrzennej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

W sferze kulturowej obejmującej system ochrony dziedzictwa kulturowego przyjęto zasady kompleksowości działań ochronnych i rewaloryzacyjnych, łączenia ochrony

środowiska kulturowego z ochroną środowiska przyrodniczego oraz promowania regionalnych walorów dziedzictwa kulturowego.

Podstawowe cele polityki przestrzennej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego, zapisane w planie zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko-mazurskiego dotyczą:

- ochrony dziedzictwa kulturowego i historycznego jako filaru turystyki;
- otoczenia szczególną troską obiektów zabytkowych o randze krajowej i międzynarodowej a także obiektów o mniejszej randze lecz decydujących o odrębności regionalnej;
- przywrócenia zespołom staromiejskim ich historycznego charakteru (rewaloryzacja);
- zachowania historycznej zabudowy wiejskiej z układem drożnym oraz zabytkowych układów pałacowych, dworskich i parkowych;
- respektowanie w zagospodarowaniu przestrzennym bezkonfliktowego wkomponowania zabudowy w przestrzeń historyczną.

Rozwiązanie problemów w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego na obszarze województwa warmińsko-mazurskiego będzie obejmowało przede wszystkim:

- działania ochronne i zabezpieczające, a także określenie zasobów i ich wartości;
- opracowanie strategii działań zmierzających do skutecznej i ciągłej ochrony, prawidłowego ich zagospodarowania i wypromowania;
- usystematyzowanie istniejących opracowań dotyczących krajobrazu kulturowego na fragmentach byłych województw włączonych w granice nowego regionu, dokonanie ich oceny według jednolitych kryteriów oraz uzupełnienie braków;
- przystosowanie obiektów zabytkowych do nowych funkcji (np. turystyka).

5.3. Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Województwa Warmińsko-Mazurskiego do 2025 roku

Założenia Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Orzysz odwołują się do ogólnych treści przyjętych w Strategii Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Województwa Warmińsko-Mazurskiego do 2025 roku (uchwalonej przez Sejmik Województwa Warmińsko-Mazurskiego uchwałą nr XXVIII/553/12 z dnia 25 czerwca 2013 r.). W/w dokument nie zajmuje się w stopniu szczegółowym zagadnieniami związanymi z ochroną i opieką nad zabytkami. Zakłada jednak rozwój, konserwację, rewaloryzację i zagospodarowanie dóbr kultury jako czynnik powiązany z rozwojem produktów turystycznych, zwłaszcza urozmaiceniem oferty w zakresie turystyki kulturowej. Wskazuje także na potrzebę włączenia

obiektów zabytkowych do procesu integracji województwa i budowania tożsamości regionalnej poprzez rozszerzenie w programach nauczania historii regionu zagadnień z zakresu dziedzictwa kulturowego.

Niestety, żaden z dokumentów planistycznych opracowanych na poziomie powiatu piskiego, tj. nieaktualny już Plan Rozwoju Lokalnego Powiatu Piskiego na Lata 2008-2009, Strategia Rozwoju Powiatu Pisz oraz Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej powiatu piskiego nie zajmują się zagadnieniami związanymi z ochroną i opieką nad zabytkami i dziedzictwem kulturowym.

6.	UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO (RELACJE PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY ORZYSZ Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY)
-----------	---

6.1. Miasto i Gmina Orzysz. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego

Podstawowym dokumentem planistycznym określającym perspektywiczne kierunki i uwarunkowania zagospodarowania przestrzennego jest Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta i Gminy Orzysz (Uchwała Nr III/9/10 Rady Miejskiej w Orzyszu z dnia 29 grudnia 2010 roku w sprawie uchwalenia zmian w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Orzysz).

Omawiany dokument planistyczny szczegółowo wymienia obiekty zabytkowe przewidziane chronione oraz przewidziane do objęcia ochroną w ramach gminnej ewidencji zabytków.

6.2. Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego

Na terenie Gminy Orzysz obowiązują następujące plany zagospodarowania przestrzennego:

1. Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego obrębu Okartowo, gmina Orzysz - uchwała Nr XXXIV/551/05 Rady Miejskiej w Orzyszu z dnia 29 czerwca 2005 r.
2. Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego obrębu Góra, gmina Orzysz - uchwała Nr XXXIV/552/05 Rady Miejskiej w Orzyszu z dnia 29 czerwca 2005 r.
3. Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego miasta Orzysz - uchwała Nr XXXVII/574/05 Rady Miejskiej w Orzyszu z dnia 26 października 2005 r.
4. Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego obrębu Odoje, gmina Orzysz - uchwała Nr XXXI/526/05 Rady Miejskiej w Orzyszu z dnia 30 marca 2005 r.
5. Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego wsi Suchy Róg, obręb Dziubiele, gmina Orzysz - uchwała Nr XXXIV/553/05 Rady Miejskiej w Orzyszu z dnia 29 czerwca 2005 r.

6. Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego obrębu Kamieńskie, gmina Orzysz - uchwała Nr XLV/646/06 Rady Miejskiej w Orzyszu z dnia 26 czerwca 2006 r.
7. Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego obrębu Wierzbiny, gmina Orzysz - uchwała Nr XXXI/525/05 Rady Miejskiej w Orzyszu z dnia 30 marca 2005 r.
8. Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego obrębu Ublik, gmina Orzysz - uchwała Nr XLIII/634/06 Rady Miejskiej w Orzyszu z dnia 26 kwietnia 2006 r.
9. Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego obrębu Ogródek, gmina Orzysz - uchwała Nr XXXVII/575/05 Rady Miejskiej w Orzyszu z dnia 26 października 2005 r.
10. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obrębu Nowe Guty gmina Orzysz - uchwała Nr XXI/158/08 Rady Miejskiej w Orzyszu z dnia 25 czerwca 2008 r.
11. Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego obrębu Cierzpięty, gmina Orzysz - uchwała Nr XXXI/527/05 Rady Miejskiej w Orzyszu z dnia 30 marca 2005 r.
12. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obrębu Mikosze gmina Orzysz - uchwała NR XXII/166/08 Rady Miejskiej w Orzyszu z dnia 30 lipca 2008 r.
13. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Miasta Orzysz ulicy Giżyckiej i Słowackiego - Uchwała Nr III/10/10 Rady Miejskiej w Orzyszu z dnia 29 grudnia 2010 r.
14. Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Orzysz - uchwała Nr IV/23/11 Rady Miejskiej w Orzyszu z dnia 26 stycznia 2011 r.
15. Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Orzysz obejmujący tereny przy ulicy Elckiej - uchwała NR XXIV/173/08 Rady Miejskiej w Orzyszu z dnia 24 września 2008 r.
16. Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obrębu Okartowo, gmina Orzysz - uchwała Nr III/11/10 Rady Miejskiej w Orzyszu z dnia 29 grudnia 2010 r.
17. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu Posterunku Ratownictwa Wodnego, w obrębie Dziubiele, gmina Orzysz - uchwała Nr X/204/03 Rady Miejskiej w Orzyszu z dnia 29 sierpnia 2003 r.
18. Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w obrębie geodezyjnym Góra, gmina Orzysz - uchwała Nr XXIX/231/09 Rady Miejskiej w Orzyszu z dnia 25 lutego 2009 r.
19. Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w obrębie geodezyjnym Góra, gmina Orzysz - uchwała Nr XXIX/230/09 Rady Miejskiej w Orzyszu z dnia 25 lutego 2009 r.
20. Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego miasta Orzysz obejmujący tereny położone pomiędzy Kanalem Orzysz, ulicami: Wyzwolenia i Słoneczną oraz rejon

istniejącego cmentarza - uchwała Nr XXXIII/231/13 Rady Miejskiej w Orzyszu z dnia 27 marca 2013 r.

21. Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego miasta Orzysz, przy ul. Polnej - uchwała Nr XXVIII/199/12 Rady Miejskiej w Orzyszu z dnia 05 listopada 2012 r.

Prawo stanowi, że w stosunku do obiektów budowlanych i obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, ale ujętych w ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Organ konserwatorski w postępowaniu prowadzonym na podstawie art. 39 ust. 3 Ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane wypowiada się w zakresie swojej właściwości na temat przedstawionego projektu budowlanego i wpływu zamierzenia inwestycyjnego na chronione właściwości obszaru/objektu, które zakwalifikowały go do ewidencji zabytków, analizując konkretne rozwiązania projektowe. W stosunku do zamierzeń, które wymagają jedynie zgłoszenia zgodnie z art. 30 ust. 7 Ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane, właściwy organ może nałożyć w drodze decyzji obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytku.

Uzgodnienia projektów budowlanych obiektów realizowanych w strefie A pełnej ochrony konserwatorskiej, w przypadku inwestycji dotyczącej obiektu lub obszaru, który nie jest ujęty w gminnej ewidencji zabytków, a przepisy planu miejscowego nadal nakładają obowiązek uzyskania uzgodnienia konserwatorskiego, wojewódzki konserwator zabytków może zając stanowisko w drodze pisma urzędowego na wniosek inwestora, np. wg art. 32 ust 1 pkt 2 ustawy – Prawo budowlane.

7.**CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW I ANALIZA STANU
DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I KRAJOBRAZU
KULTUROWEGO GMINY ORZYSZ****7.1. Ogólne informacje na temat historii i dziedzictwa kulturowego gminy²**

Najstarsze ślady pobytu człowieka na Ziemi Piskiej pochodzą sprzed około dwunastu tysięcy lat. Wówczas to warunki klimatyczne (ocieplenie klimatu) pozwoliły na zapoczątkowanie osadnictwa. Najpierw byli to klasyczni łowcy, potem (około sześć tysięcy lat temu) rolnicy, a od XVI wieku p. n. e. pojawili się pierwsi metalurzy - reprezentanci epoki brązu. Mniej więcej dziesięć wieków później dotarła na nasze ziemie epoka żelaza, a wraz z nią czasy kurhanów i osiedli nawodnych (znanym przykładem jest tutaj oczywiście osada nawodna z jez. Orzysz). Pierwsze wieki naszej ery to okres wpływów rzymskich, podczas którego Ziemia Piska leżała na jednym z głównych, dalekosiężnych szlaków handlowych, którym na nasze ziemie napływały towary Imperium Rzymskiego. Funkcjonowanie szlaków handlowych na obszarze Ziemi Piskiej okaże się później istotne dla powstania naszego miasta. Wczesne średniowiecze przynosi uformowanie się pruskiej struktury plemiennej na południowo – wschodnim wybrzeżu Bałtyku. Ziemia Piska z późniejszym obszarem Orzysza zamieszkiwana była przez jedno z plemion pruskich – Galindów.

Sprowadzenie Krzyżaków przez Konrada Mazowieckiego w 1226 roku otworzyło nowy rozdział w historii plemion pruskich. Za przyczyną działań Zakonu w najbliższych kilku wiekach nastąpiła zakrojona na szeroką skalę kolonizacja Prus, w historię której wpisały się również początki Orzysza, początkowo jako wsi lokowanej na prawie chełmińskim.

Początek XIV wieku w Prusach to czas kolejnej fali osadniczej, w ramach której Zakon Krzyżacki lokował wsie czynszowe. Wówczas to na mapie Prus pojawia się Orzysz (Arys). Arys to nazwa bez wątpienia pruska. W dokumentach spotykamy różne jej wersje – np. Ares, Ariss. Gdy w XVI wieku przybyli osadnicy z Mazowsza pojawiła się nazwa Orsisch oraz Orzyc. Przywilej lokacyjny dla Orzysza wystawił wielki mistrz Konrad von Erlichshausen w roku 1443. O utworzeniu wsi właśnie w tym miejscu zdecydowały względy natury handlowo

² J. Foszczyński, Orzysz – historia (ze zmianami), <http://www.orzysz.pl/index.php?k=98>, 18.11.2013 r.

– obronnej. Położenie wśród jezior i bagien zapewniało bezpieczeństwo i umożliwiało pełną kontrolę przejść. Przebiegał tędy stary szlak handlowy. Koncentrowały się drogi z południa ku północy i ze wschodu na zachód. O wadze militarnej tych terenów świadczył fakt, że Krzyżacy wybudowali tutaj dwa zamki obronne – w Okartowie i w Pisz. Zaczątkiem osiedla, które na mocy przywileju lokacyjnego zamieniło się w wieś czynszową był zajazd puszczański (karczma leśna).

Wieś zaczyna rozbudowywać się wzdłuż głównego szlaku handlowego w kształcie ulicówki. Dzisiejszy układ przestrzenny Orzysza jest rozwinięciem takiej właśnie, pierwotnej formy osiedla. Bardzo duże znaczenie dla rozwoju Orzysza w XVI wieku miały względy gospodarczo – handlowe. W tym czasie wieś otrzymała przywileje stałych targów i rocznych jarmarków – od tego czasu Orzysz stał się znanym ośrodkiem handlowym. Korzystna koniunktura spowodowała szybki rozwój infrastruktury wiejskiej. Mieszkańcy musieli zadbać o zagospodarowanie ludności przybywającej do Orzysza oraz uczyli się na nich zarabiać. Specyficzną instytucją wiejską, bez której funkcjonowanie osady byłoby trudne stała się karczma. Prawdopodobnie jeszcze w XIV wieku Orzysz otrzymał prawo do karczmy. Na pewno wiadomo, że istniała ona już w 1507 roku.

Wzrost znaczenia Orzysza w systemie gospodarki książęcej w omawianym okresie widać po przyroście inwestycji wiejskich. Bardzo aktywnie działał na obszarze Orzysza ówczesny starosta ryński Kryspin Blumstein. Tak więc wybudowano wówczas: kuźnię, tartak, cegielnię, młyn zbożowy i owczarnię. Funkcjonowała także przystań żeglugi na jeziorach oraz tzw. folusz, czyli maszyna do obróbki tkanin wełnianych. Również według spisu mostów starostwa ryńskiego z 1540 roku w Orzyszu istniały dwa mosty – w kierunku na Ełk i Pisz. Do pełnego obrazu życia wiejskiego Orzysza należy jeszcze dołączyć zagadnienie rozwoju parafii. W latach 1487-1499 powstała parafia w Okartowie, która, obok parafii w Rynie, była drugim ważnym ośrodkiem życia religijnego w późniejszym starostwie ryńskim. Nowo utworzonej parafii w Okartowie podlegał kościółek filialny w Orzyszu, który według niektórych danych istniał już od 1480 roku. W okresie przedreformacyjnym była to kaplica katolicka. Do kościółka w Orzyszu uczęszczali prawdopodobnie mieszkańcy miejscowości: Skomack, Ruska Wieś, Rostki, a także niektórzy mieszkańcy Wierzb, Mikosz i Pianek. Sytuacja religijna ludności Orzysza i okolic zmieniła się wraz z postępami reformacji, przekształceniem Państwa Zakonnego w księstwo świeckie oraz przyjęciem luteranizmu przez księstwo pruskie.

Samodzielną parafię w Orzyszu utworzono po reformacji. Miało to miejsce około 1538 roku. Pierwszym samodzielnym pastorem został Maciej de Tyno, a jego parafię

wyposażono w cztery łany ziemi. Granice parafii orzyskiej ustabilizowały się w latach 70-tych XVI wieku kiedy to powstała parafia w Klusach przejmując część miejscowości wcześniej należących do Orzysza. Od tego czasu parafia orzyska obejmowała: Orzysz, Ublik, Stoczki, Buwelno, Sumki, Oszczywilki, Szwejkowo, Mikosze, Górę, Pianki, Rząśniki, Odoje, Wierzbiny, Strzelniki i Kamieńskie.

W XVII wieku – wieku wojen toczonych przez Rzeczpospolitą ze Szwecją, Rosją, Chmielnickim i Turcją historia Orzysza toczyła się w cieniu tych wydarzeń. Nie znaczy to jednak, że Orzyszowi udało się ten burzliwy wiek przetrwać spokojnie. Tzw. wielka historia pokazała mieszkańcom Orzysza swoją twarz np. w roku 1656 i była to twarz tatarska. Wówczas to Rzeczpospolita toczyła wojnę ze Szwedami, po stronie których opowiedział się wtedy książę pruski Fryderyk Wilhelm. W związku z tym na Prusy ruszyła wyprawa wojsk polsko – litewskich dowodzonych przez hetmana Wincentego Gosiewskiego. Działaniom wojsk polsko-litewskich towarzyszył najazd Tatarów – sprzymierzonych wówczas z Rzeczpospolitą. Tatarzy pustoszyli wsie i brali ludność w tzw. jasyr uprowadzając ją do swojego państwa. Na obszarze starostwa ryńskiego Tatarzy najechali między innymi parafie Klusy, Okartowo i Orzysz. W parafii orzyskiej zniszczyli 11 wsi i uprowadzili z niej 72 mieszkańców. Dla porównania w parafii Okartowo zniszczyli 9 wsi i uprowadzili 55 mieszkańców. Mimo tych niekorzystnych zdarzeń harmonijny rozwój Orzysza nie został zahamowany.

Początek wieku XVIII także nie był dla Orzysza szczęśliwy. W latach 1709-1710 wieś została dotknięta epidemią dżumy. Prawdopodobnie zostało w niej tylko 200 osób (dla porównania w Białej przeżyło 80 osób, a w Pieszku tylko 14). Po tych zdarzeniach przyrost ludności był powolny (epidemia bardzo głęboko zapadła w świadomość ludzi) choć sytuacja gospodarcza polepszała się szybko. Orzysz mimo różnorodnych zawirowań historycznych zbliżał się do momentu nadania praw miejskich. Różne przyczyny legły u podstaw podniesienia Orzysza do rangi miasta. Jedną z nich było na pewno korzystne położenie komunikacyjne, które wziął pod uwagę król Prus Fryderyk Wilhelm I nadając Orzyszowi prawa miejskie w marcu 1725 roku. Pierwszym burmistrzem Orzysza został Martin (Marcin) Pohl, który miał do pomocy radę złożoną z 6 radnych i 9 zastępców. Pierwszym sędzią został E. F. Puffald, a skarbnikiem Michael Horn. Wraz z nadaniem praw miejskich Orzysz otrzymał herb przedstawiający orła trzymającego róg obfitości, w którym skrzyżowano berło i szpadę.

W XIX wieku dla mieszkańców Orzysza najistotniejsze były następujące zdarzenia: przemarsze wojsk w czasie kampanii napoleońskiej, drastyczny w skutkach pożar w mieście

oraz założenie poligonu wojskowego. Tak więc w okresie wojen napoleońskich – dokładnie w roku 1807 stacjonowały w Orzyszu wojska francuskie i rosyjskie. Kwaterę główną dla swoich wojsk utworzył tutaj rosyjski generał von Bennigsen. Nie było to dla miasta korzystne, ponieważ przemarsze wojsk w czasie działań wojennych zwykle nie były dla mieszkańców czymś przyjemnym. 24 czerwca 1826 roku wybuchł w Orzyszu ogromny pożar wskutek umyślnego podpalenia stodoły stojącej w środku miasta. Zanotowano bardzo duże straty, chociaż dane są sprzeczne. Prawdopodobnie spłonęły wówczas 44 budynki mieszkalne, 10 browarów, 8 spichrzy, 23 stodoły oraz 70 obór. Zachowały się: szkoła, szpital, kościół, budynki parafialne oraz 16 starych i 18 nowych budynków wybudowanych po 1823 roku. Oszacowano, iż bez dachu nad głową pozostało 700 osób – 500 opuściło wówczas miasto, ale wielu ludzi powróciło. Po pożarze miasto liczyło ok. 900 mieszkańców (w 1821 roku w Orzyszu mieszkało 1226 osób). Między innymi z powodu pożaru Orzysz w wieku XIX stał się miastem biednym. Zapanował kryzys gospodarczy.

Zdarzeniem, które definitywnie wyprowadziło Orzysz z zastoju gospodarczego było niewątpliwie założenie poligonu w 1890 roku. Został on założony na terenach zakupionych od wsi Wierzbiny, Szwejkówko oraz Lasów Grądowskich i Drygalskich. W 1895 roku zbudowano w Wierzbinach obóz garnizonu Orzysz. Dalszy rozwój poligonu nastąpił na początku XX wieku wraz z uruchomieniem połączeń kolejowych. Budowa połączeń kolejowych bardzo korzystnie wpłynęła na rozwój miasta i otworzyła przed mieszkańcami nowe możliwości (przede wszystkim rozwój turystyki). W 1905 roku wybudowano linię kolejową łączącą Pisz z Orzyszem, 1 czerwca 1906 roku otwarto połączenie kolejowe z Giżyckiem. Na początku października 1911 roku uruchomiono połączenie kolejowe Orzysz – Mrągowo, a w połowie czerwca 1915 roku pociągi zaczęły kursować na trasie Orzysz – Ełk.

W XX wiek Orzysz wszedł jako miasto rozwinięte gospodarczo. Nowe linie kolejowe, rozbudowa poligonu wojskowego oraz rozwój turystyki – te zdarzenia napędzały rozwój miasta do I wojny światowej, jak i w okresie międzywojennym. Istnienie poligonu w Orzyszu powodowało, że w krajobraz miejski wpisywały się obiekty wojskowe. Zapewne na przełomie XIX i XX wieku obok dworca kolejowego wybudowano rozległe baraki z 80 budynkami dla żołnierzy i 30 dla oficerów. Tym sposobem powstało małe miasto z osobnymi nazwami ulic, osobnym wodociągiem, oświetleniem elektrycznym, restauracjami i kasynem oficerskim. Miasteczko było udostępniane dla mieszkańców – można było je zwiedzać po zakupieniu karty wejścia. Przed I wojną światową w Orzyszu powstaje nowa placówka duszpasterska. W zakupionym domu urządzono kaplicę katolicką, którą w 1913 roku

poświęcono Sercu Jezusowemu. W kaplicy miała być odprawiana msza raz w miesiącu. 20 grudnia 1937 roku utworzono tu stałą placówkę duszpasterską.

W okresie I wojny światowej w okolicach Orzysza toczyły się walki między wojskami rosyjskimi i niemieckimi. Były one szczególnie intensywne w roku 1914. Pozostałością po tych walkach są liczne cmentarze wojenne. W latach 1914-1915 Orzysz był okupowany przez wojska rosyjskie.

W okresie międzywojennym ton miastu nadawał garnizon wojskowy i poligon oraz rozwijająca się w sposób szczególny turystyka. W tak zwanym między czasie do Orzysza zawitało wydarzenie historyczne międzynarodowej wagi, a mianowicie plebiscyt, który miał zdecydować o przynależności państwowej Warmii, Mazur i Powiśla. Władze niemieckie podeszły do plebiscytu bardzo poważnie prowadząc szeroko zakrojoną propagandę. Plebiscyt odbył się 11 lipca 1920 roku i zapewnił stronie niemieckiej całkowite zwycięstwo na obszarze Warmii i Mazur.

Obok inwestycji poligonowych bardzo dynamicznie rozwinęła się w Orzyszu infrastruktura turystyczna. Jej szczególny rozwój nastąpił w latach 20 – tych i 30 – tych XX wieku. Intensywność młodzieżowego ruchu turystycznego wyraźnie wzrosła po dojściu Hitlera do władzy w 1933 roku. Turystyka i sport zyskały wówczas ideologiczne oblicze. Baza noclegowa i żywieniowa Orzysza przedstawiała się następująco: na terenie dzisiejszego wojskowego ośrodka wypoczynkowego powstał tzw. Dworzec Gościnny „Budda”. Na jego terenie znajdowała się duża restauracja, hotel i kąpielisko. Latem przygrywała tutaj orkiestra wojskowa, a zimą urządzano ślizgawkę. Niedaleko dworca gościnnego znajdowała się willa bractwa strzeleckiego. Poza wymienionym dworcem gościnnym istniały w Orzyszu niewielkie hotele, z których niektóre nie różniły się od hoteli w dużych miastach. W Orzyszu w okresie międzywojennym istniały takie oto hotele: „Deutsches Haus”, „Hohenzollern”- z kawiarnią o tej samej nazwie, „Kaiserhof”, „Koeniglicher Hof, oraz „Treiber” (w sumie pięć hoteli). Oprócz tego działało schronisko młodzieżowe, które dawało bezpłatne noclegi i śniadania uczniom i studentom.

Po II wojnie światowej zmieniła się przynależność państwowa miasta. Zostało zajęte przez Rosjan w wyniku ofensywy styczniowej w 1945 roku i znalazło się pod władzą radzieckiej komendantury wojennej. Orzysz po przejściu frontu bardzo się wyludnił. Pod koniec 1945 roku w mieście było około 300 mieszkańców. Pozostała jedynie nieliczna grupa Mazurów, którzy czuli się związani z Polską. Znaczna część mieszkańców opuściła Orzysz z obawy przed zbliżającymi się wojskami radzieckimi. Powoli zaczęli napływać osadnicy ze wschodnich kresów II Rzeczypospolitej oraz z innych miejsc. Gdy w drugiej połowie roku

1945 radziecka komendantura wojenna przekazała miasto administracji polskiej stan zniszczenia miasta oceniono na 30 procent. Należy pamiętać o tym, że od stycznia do sierpnia 1945 roku Rosjanie traktowali Prusy Wschodnie jako tereny niemieckie co powodowało z ich strony sianie zniszczenia, grabieże i gwałty. Tak więc trudno ocenić, na ile zniszczenia w Orzyszu były efektem działań wojennych, a na ile efektem działalności samych Rosjan.

Powoli jednak życie po kataklizmie wojennym wracało do normy, a ludność miejscowa oraz napływowa uczyła się żyć w zupełnie nowych warunkach politycznych, gospodarczych i obyczajowych. Szczególnie dla ludności miejscowej, która zdecydowała się pozostać w Polsce pierwsze lata powojenne nie były niczym przyjemnym (głównie z powodów politycznych). Orzysz tymczasem wszedł na drogę harmonijnego rozwoju podnosząc się ze zniszczeń wojennych. Pozostał miastem związanym z wojskiem, którego po II wojnie światowej także nie zabrakło. Dla polskich wojsk miejscowy poligon stał się ważnym elementem szkolenia taktycznego. Podobnie jak w okresie wcześniejszym fakt ten stał się ważny dla rozwoju miasta.

7.2. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Na terenie Gminy Orzysz znajdują się 24 obiekty zabytkowe objęte ochroną prawną wynikającą z ujęcia ich w rejestrze zabytków województwa warmińsko-mazurskiego, prowadzonym przez Warmińsko-Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Lp.	Adres	Obiekt	Nr rej. zabytków
1.	Cierzpięty, dz. geod. nr 64	cmentarz ewangelicki, dawny z kwaterą wojenną z czasów I wojny światowej	A-3163 z 27.06.1991 r.
2.	Dąbrówka Mała (Osiki), dz. geod. nr 50	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej	A-3169 z 27.06.1991 r.
3.	Grądy	cmentarz ewangelicki, dawny	A-3170 z 27.06.1991 r.
4.	Klusy	kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki, parafialny p.w. Matki Boskiej Wspomożenia Wiernych	A-2968 z 15.12.1989 r.
5.	Nowe Guty	wiatrak holender	A-468 z 16.06.1968 r.

6.	Ogródek 5	budynek mieszkalny, murowany, ob. Muzeum Michała Kajki	A-595 z 20.07.1967 r.
7.	Okartowo	cmentarz ewangelicki, dawny	A-3161 z 27.06.1991 r.
8.	Okartowo 8	kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki, parafialny p.w. Niepokalanego Serca NMP	A-2759 z 10.03.1989 r.
9.	Orzysz	układ urbanistyczny części miejscowości	A-976 z 14.06.1968 r. oraz A-1314 z 15.03.1980 r.
10.	Orzysz, ul. 1 Maja, dz. geod. nr 157	cmentarz ewangelicki, dawny	A-3160 z 27.06.1991 r.
11.	Orzysz, ul. Ełcka 17	kościół parafialny p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa	A-4411 z 5.05.2006 r.
12.	Orzysz, ul. Ełcka 22	budynek mieszkalny, ob. cerkiew św. Jerzego	A-909 z 15.05.1968 r.
13.	Orzysz, ul. Ełcka 24	budynek mieszkalny, murowany	A-905 z 10.05.1968 r.
14.	Orzysz, ul. Ełcka 25	budynek mieszkalny, murowany	A-3833 z 7.08.1995 r.
15.	Orzysz, ul. Ełcka 27	budynek mieszkalny, murowany	A-4047 z 25.02.1998 r.
16.	Orzysz, ul. Ełcka, dz. geod. nr 279	cmentarz wojskowy i wojenny z dwiema bramami i pomnikiem	A-3164 z 27.06.1991 r.
17.	Orzysz, ul. Giżycka 1	- kościół p.w. Matki Bożej Szkaplerznej	A-906 z 10.05.1968 r.
18.	Orzysz, ul. Wojska Polskiego 64	budynek mieszkalny, murowany	A-3932 z 12.11.1996 r.
19.	Pianki	cmentarz ewangelicki,	A-3168 z 27.06.1991 r.

		dawny	
20.	Tuchlin	cmentarz ewangelicki, dawny	A-3166 z 27.06.1991 r.
21.	Ublik 5	- budynek szkolny, murowany - budynek gospodarczy	A-4310 z 22.10.2004 r.
22.	Ublik 30	cmentarz ewangelicki, rodzinny w zespole dworsko-parkowym	A-3165 z 27.06.1991 r.
23.	Ublik 30	park dworski	A-1552 z 22.06.1984 r.
24.	Wężewo	park dworski wraz z przyległym terenem zabudowy gospodarczej	A-1980 z 31.03.1987 r.

7.3. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Gminna ewidencja zabytków Gminy Orzysz, poza zabytkami wpisanymi do rejestru zabytków, obejmuje także obiekty nierejestrowe. W przewadze są to zabytki budownictwa murowanego w typie miejskim i wiejskim (budynki mieszkalne), obiekty użyteczności publicznej oraz sakralne.

L.p.	Adres	Obiekt
1.	Chmielewo , dz. geod. nr 70/2	hydrofornia wodociągu zbiorowego oraz stacja transformatora, budynki murowane
2.	Chmielewo, dz. geod. nr 133	aleja przydrożna, lipowa
3.	Chmielewo – Dziubiele, dz. geod. nr 134/1	aleja przydrożna, klonowa
4.	Chmielewo, dz. geod. nr 81/2	cmentarz ewangelicki, dawny
5.	Chmielewo 1	budynek mieszkalny, murowany
6.	Chmielewo 2	zagroda: - budynek mieszkalny, murowany - trzy budynki gospodarcze, murowane

7.	Chmielewo 5	budynki gospodarcze zagrody, murowane
8.	Chmielewo 6	budynek mieszkalno-gospodarczy, murowano-drewniany
9.	Chmielewo 9	budynek mieszkalny, murowany
10.	Chmielewo 10	zagroda: - budynek mieszkalny, murowany - trzy budynki gospodarcze, murowane i drewniane
11.	Chmielewo 11	budynek mieszkalny, murowany
12.	Chmielewo 12	budynek szkolny, murowany
13.	Chmielewo 15	budynek mieszkalny, murowany
14.	Chmielewo 19	budynek mieszkalny, murowany
15.	Cierzpięty , dz. geod. nr 139	pozostałości alei dojazdowej do założenia dworsko-folwarcznego, dębowej
16.	Cierzpięty – Zastrużne, dz. geod. nr 19	aleja przydrożna, lipowa
25.	Cierzpięty, dz. geod. nr 1/4	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej
26.	Cierzpięty 1	zespół dworsko-folwarczny: dwór, obora murowana I, obora murowana II, pozostałości parku dworskiego
27.	Cierzpięty 4	budynek mieszkalny, murowany
28.	Cierzpięty 5	budynek mieszkalny, murowany
29.	Cierzpięty 6	budynek mieszkalny, murowany
30.	Cierzpięty 11	budynek mieszkalny, murowany (trojak) w zespole dworsko-folwarcznym
31.	Cierzpięty 12	budynek mieszkalny, murowany
32.	Czarne, teren kolejowy	wiadukt kolejowy nad drogą gruntową
33.	Czarne, dz. geod. nr 289/1	cmentarz ewangelicki, dawny
34.	Czarne 3	zagroda: - budynek mieszkalny, murowany

		- budynek gospodarczy, murowany
35.	Czarne 6	budynek mieszkalny, murowany
36.	Czarne 9	zagroda: - budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy
37.	Czarne 11	zagroda: - budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy, murowano-drewniany
38.	Dąbrówka, odcinek drogi Nr 16 do stacji kolejowej, dz. geod. nr 162/2	aleja przydrożna, lipowa
39.	Dąbrówka, dz. geod. nr 244	cmentarz ewangelicki, dawny
40.	Dąbrówka 1	zagroda: - budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy, murowano-drewniany
41.	Dąbrówka 2	zagroda: - czworak murowany - budynek gospodarczy, murowany
42.	Dąbrówka 9	budynek mieszkalny, murowany
43.	Dąbrówka 11	budynek mieszkalny, murowany
44.	Dąbrówka 19/1 i 19/2	zespół budynków mieszkalnych, murowanych
45.	Dąbrówka 21	budynek mieszkalny, murowany
46.	Dąbrówka 21A	budynek remizy strażackiej, murowany z drewnianą wieżą do suszenia węży
47.	Dąbrówka 23	budynek mieszkalny, drewniany
48.	Dąbrówka 25	zagroda: - budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy, murowano-drewniany

49.	Dąbrówka 28	budynek mieszkalny, murowany
50.	Dąbrówka 30	zagroda: - budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy, murowano-drewniany
51.	Dąbrówka 36A	zespół stacji kolejowej: - budynek dworca kolejowego - magazyn spedycji - szalet
52.	Dąbrówka 38	zespół stacji kolejowej: - budynek mieszkalny pracowników kolejowych - budynek gospodarczy
53.	Dąbrówka 39	budynek mieszkalny, murowany
54.	Dąbrówka 42	zagroda: - budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy, murowany
55.	Dąbrówka 43	- budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy, murowany
56.	Dąbrówka 48	zespół dworsko-folwarczny: - budynek mieszkalny, murowany (dwojak) - budynek gospodarczy przy dwojaku, murowany
57.	Dąbrówka 49	zespół dworsko-folwarczny: - dwór murowany - obora-stajnia, murowana
58.	Dąbrówka Mała (Osiki)	dwór murowany
59.	Drozdowo, teren kolejowy	przepust kolejowy na cieku wodnym
60.	Drozdowo, teren kolejowy	wiadukt kolejowy nad drogą gruntową
61.	Drozdowo, dz. geod. nr 766/3	cmentarz ewangelicki, dawny

62.	Drozdowo, dz. geod. nr 766/3	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej
63.	Drozdowo 2	zagroda: - budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy, murowany
64.	Drozdowo 4	zagroda: - budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy, murowany
65.	Drozdowo 6	zagroda: - budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy, murowany
66.	Drozdowo 9	budynek gospodarczy, murowany
67.	Drozdowo 10	budynek mieszkalny, murowany
68.	Drozdowo 14	budynek mieszkalny, murowany
69.	Drozdowo 16	budynek mieszkalny, murowany
70.	Drozdowo 18	zagroda: - budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy, drewniany
71.	Drozdowo 25	zagroda: - budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy, drewniany
72.	Drozdowo 26	zagroda: - budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy, murowano-drewniany
73.	Drozdowo 27	zagroda: - budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy, murowano-drewniany
74.	Drozdowo 29	zagroda: - budynek mieszkalny, murowany

		- budynek gospodarczy, murowano-drewniany
75.	Drozdowo 30	zagroda: - budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy, murowano-drewniany
76.	Dziubiele, dz. geod. nr 5/7	cmentarz ewangelicki, dawny 1417
77.	Dziubiele, dz. geod. nr 6/7	cmentarz ewangelicki, dawny 1416
78.	Dziubiele 2	zagroda: - budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy, murowany
79.	Dziubiele 4	budynek mieszkalny, murowany
80.	Dziubiele 5	budynek mieszkalny, murowany
81.	Dziubiele 8	zagroda: - budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy, murowany
82.	Dziubiele 14	budynek mieszkalny, murowany
83.	Dziubiele 16	budynek mieszkalny, murowany
84.	Dziubiele 17	zagroda: - budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy, murowany
85.	Dziubiele 19	budynek mieszkalny, murowano-drewniany
86.	Dziubiele 21	budynek mieszkalny, murowany
87.	Dziubiele 23	budynek mieszkalny, murowany
88.	Dziubiele 25	budynek mieszkalny, murowany
89.	Dziubiele 27	zagroda: - budynek mieszkalny, murowany - dwa budynki gospodarcze, murowane
90.	Dziubiele 30	budynek mieszkalny, murowany

91.	Dziubiele Małe, dz. geod. nr 7/11	cmentarz ewangelicki, dawny
92.	Dziubiele Małe, dz. geod. nr 16/26	zespół dworsko-folwarczny: - brama wjazdowa - budynek gospodarczy - stajnia - stodoła
93.	Gaudynki	cały układ zabudowy wsi rybackiej
94.	Gaudynki, dz. geod. nr 41	cmentarz ewangelicki, dawny
95.	Gaudynki 1	budynek mieszkalny, murowany
96.	Gaudynki 2	budynek mieszkalny, murowany
97.	Gaudynki 3	budynek mieszkalny, murowany
98.	Gaudynki 4	zagroda: - budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy, murowany
99.	Gaudynki 5	budynek mieszkalny, murowany
100.	Gaudynki 6	zagroda: - budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy, murowany
101.	Gaudynki 7	zagroda: - budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy, murowany
102.	Gaudynki 8	budynek mieszkalny, murowany
103.	Gaudynki 11	budynek mieszkalny, murowany
104.	Gaudynki 13	budynek mieszkalny, murowany
105.	Gaudynki 21	budynek mieszkalny, murowany
106.	Gaudynki 22	budynek mieszkalny, murowany
107.	Gaudynki 23	zagroda: - budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy, murowany

108.	Gaudynki 24	zagroda: - budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy, murowany
109.	Gaudynki 27	zagroda: - budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy, murowany
110.	Gaudynki 28	zagroda: - budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy, murowany
111.	Gaudynki 29	budynek mieszkalny, murowany
112.	Gaudynki 30	zagroda: - budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy, murowany
113.	Gaudynki 31	zagroda: - budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy, murowany
114.	Gaudynki 32	zagroda: - budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy, murowany
115.	Gaudynki 33	zagroda: - budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy, murowany
116.	Gaudynki 34	zagroda: - budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy, murowany
117.	Gaudynki 35	zagroda: - budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy, murowany
118.	Gorzekały	cmentarz ewangelicki, dawny (I)
119.	Gorzekały	cmentarz ewangelicki, dawny (II)

120.	Gorzekały 1	kościół
121.	Gorzekały 2	- budynek mieszkalny, murowany - dwa budynki gospodarcze
122.	Gorzekały 3	- budynek mieszkalny, murowany - dwa budynki gospodarcze
123.	Góra	cmentarz ewangelicki, dawny z kwaterą z czasów I wojny światowej
124.	Góra	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej
125.	Góra 5	budynek mieszkalny, murowany
126.	Góra 8	budynek szkolny, murowany
127.	Góra 11	budynek mieszkalny, murowany
128.	Góra 15	- budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy
129.	Góra 16	- budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy
130.	Góra Kolonia 47 (Leśnictwo)	budynek gospodarczy
131.	Góra Kolonia 47	siedlisko (budynek mieszkalny + gospodarcze)
132.	Grądy Podmiejskie 13 (d. Grądy Kolonia)	siedlisko (budynek mieszkalny + gospodarcze)
133.	Grądy	wiadukt kolejowy na drodze Grądy - Czarne
134.	Grądy	cmentarz ewangelicki, dawny
135.	Grzegorz	cmentarz ewangelicki, dawny
136.	Grzegorz 2	budynek gospodarczy, murowany
137.	Grzegorz 3	budynek gospodarczy
138.	Grzegorz 14	budynek mieszkalny, murowany
139.	Kamińskie	cmentarz ewangelicki, dawny

140.	Klusy	cmentarz ewangelicki, dawny, ob. rzymskokatolicki, parafialny
141.	Klusy 1	- budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy
142.	Klusy 2	budynek mieszkalno-gospodarczy
143.	Klusy 6	budynek mieszkalny, murowany
144.	Klusy 8	- budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy
145.	Klusy 12	- budynek plebanii, murowany - budynek gospodarczy
146.	Klusy 14	budynek gospodarczy
147.	Klusy 17	budynek gospodarczy
148.	Klusy 20	budynek mieszkalny, murowany
149.	Mikosze	cmentarz ewangelicki, dawny
150.	Mikosze 4	budynek mieszkalny, murowany
151.	Mikosze 14	budynek mieszkalny, murowany
152.	Mikosze 22	budynek mieszkalny, murowany
153.	Nowa Wieś	cmentarz ewangelicki, dawny
154.	Nowe Guty	cmentarz ewangelicki, dawny
155.	Nowe Guty	budynek świetlicy i straży pożarnej
156.	Nowe Guty 1	- budynek mieszkalny, murowany
157.	Nowe Guty 4	budynek mieszkalny, murowany
158.	Nowe Guty 5	budynek mieszkalny, murowany
159.	Nowe Guty 10	budynek mieszkalny, murowany
160.	Nowe Guty 14	budynek mieszkalny, murowany
161.	Nowe Guty 24	budynek mieszkalny, murowany
162.	Nowe Guty 27	- budynek mieszkalny, murowany

163.	Nowe Guty 32	budynek mieszkalny, murowany
164.	Nowe Guty 34	budynek mieszkalny, murowany
165.	Nowe Guty 39	budynek mieszkalny, murowany
166.	Nowe Guty 41	budynek mieszkalny, murowany
167.	Nowe Guty 43	budynek mieszkalny, murowany
168.	Nowe Guty 45	budynek mieszkalny, murowany
169.	Nowe Guty 48	budynek mieszkalny, murowany
170.	Nowe Guty 53	budynek mieszkalny, murowany
171.	Nowe Guty 55	budynek mieszkalny, murowany
172.	Odoje	wiadukt kolejowy nad drogą gruntową
173.	Odoje	wiadukt drogowy koło stacji nad torami
174.	Odoje – granica powiatu (droga Nr 1701N)	aleja przydrożna
175.	Odoje	cmentarz ewangelicki, dawny
176.	Odoje 1	- budynek mieszkalny, murowany - dwa budynki gospodarcze
177.	Odoje 2	- budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy
178.	Odoje 4	- budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy
179.	Odoje 8	budynek mieszkalny, murowany
180.	Odoje 12	budynek mieszkalny, murowany
181.	Odoje 16	budynek mieszkalny, murowany
182.	Odoje 17	budynek mieszkalny, murowany
183.	Odoje 18	- budynek mieszkalny, murowany
184.	Odoje 19	budynek mieszkalny, murowany
185.	Odoje 21	budynek mieszkalny, murowany

186.	Odoje 22	budynek mieszkalny, murowany
187.	Odoje 26	budynek mieszkalny, murowany
188.	Odoje 27	budynek szkolny, murowany
189.	Odoje 28	zespół stacji kolejowej: - budynek dworca - budynek stacji kolejowej - szalet
190.	Odoje 29	zespół stacji kolejowej: - budynek mieszkalny z gospodarczym - budynek gospodarczy - szalet
191.	Odoje 33	- budynek mieszkalny, murowany - dwa budynki gospodarcze
192.	Ogródek (przy drodze na Rostki)	krzyż metalowy na murowanym cokole
193.	Ogródek	cmentarz ewangelicki, dawny
194.	Ogródek 1	- budynek mieszkalny, murowany - dwa budynki gospodarcze
195.	Ogródek 4	budynek mieszkalny, murowany z budynkiem gospodarczym
196.	Ogródek 7	budynek mieszkalny, murowany
197.	Ogródek 8	- budynek mieszkalny, murowany
198.	Ogródek 9	budynek gospodarczy
199.	Ogródek 11	- budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy
200.	Ogródek 14	- budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy
201.	Ogródek 15	- budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy
202.	Ogródek 16	budynek mieszkalny, murowany

203.	Ogródek 17	budynek mieszkalny, murowany
204.	Ogródek 19	budynek mieszkalny, murowany
205.	Ogródek 21	budynek szkolny, murowany
206.	Ogródek 25	budynek mieszkalny, murowany
207.	Ogródek 26	budynek mieszkalny, murowany
208.	Ogródek 34	- budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy
209.	Ogródek 36	- budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy
210.	Ogródek 37	- budynek mieszkalny, murowany - dwa budynki gospodarcze
211.	Ogródek 38	budynek gospodarczy
212.	Ogródek 39	- budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy
213.	Okartowo	zespół stacji kolejowej: - dworzec - budynek gospodarczy - szalet
214.	Okartowo	most kolejowy kratownicowy do jazdy dołem
215.	Okartowo 1	budynek mieszkalny, murowany
216.	Okartowo 2	budynek mieszkalny, murowany
217.	Okartowo 4	budynek mieszkalny, murowany
218.	Okartowo 5	budynek mieszkalny, murowany
219.	Okartowo 10	budynek mieszkalny, murowany
220.	Okartowo 11	budynek mieszkalno-gospodarczy, murowany, dawny gospodarczy
221.	Okartowo 19	budynek mieszkalny, murowany
222.	Okartowo 20	budynek mieszkalny, murowany

223.	Okartowo 24	budynek spichlerza, tzw. spichlerz zamkowy
224.	Okartowo 26	budynek mieszkalny, murowany
225.	Orzysz, ul. Cierniaka 3	budynek mieszkalny, murowany
226.	Orzysz, ul. Cierniaka 4	budynek mieszkalny, murowany
227.	Orzysz, ul. Cierniaka 8	budynek mieszkalny, murowany
228.	Orzysz, ul. Cierniaka 9	budynek mieszkalny, murowany
229.	Orzysz, ul. Cierniaka 12	budynek mieszkalny, murowany (willa)
230.	Orzysz, ul. Cierniaka obok nr 12	stacja transformatora, murowana
231.	Orzysz, ul. Ełcka 1	budynek mieszkalny, murowany
232.	Orzysz, ul. Ełcka 3	kamienica murowana
233.	Orzysz, ul. Ełcka 4	zespół: a/ kamienica murowana b/ oficyna murowana
234.	Orzysz, ul. Ełcka 5	budynek mieszkalny, murowany
235.	Orzysz, ul. Ełcka 6	budynek mieszkalny, murowany
236.	Orzysz, ul. Ełcka 7	kamienica murowana
237.	Orzysz, ul. Ełcka 18	budynek mieszkalny, murowany
238.	Orzysz, ul. Ełcka 26	budynek mieszkalny, murowany
239.	Orzysz, ul. Ełcka 32	kamienica murowana
240.	Orzysz, ul. Ełcka 35	budynek mieszkalny, murowany
241.	Orzysz, ul. Ełcka 36	budynek mieszkalny, murowany
242.	Orzysz, ul. Ełcka 38	budynek mieszkalny, murowany
243.	Orzysz, ul. Ełcka 40	budynek mieszkalny, murowany
244.	Orzysz, ul. Ełcka 41	budynek mieszkalny, murowany
245.	Orzysz, ul. Ełcka 42	budynek mieszkalny, murowany
246.	Orzysz, ul. Ełcka 43	budynek mieszkalny, murowany

247.	Orzysz, ul. Elcka 44	budynek mieszkalny, murowany
248.	Orzysz, ul. Elcka 45	budynek mieszkalny, murowany
249.	Orzysz, ul. Elcka 47	budynek mieszkalny, murowany
250.	Orzysz, ul. Elcka 67	budynek mieszkalny, murowany
251.	Orzysz, ul. Elcka, dz. geod. nr 273/2	cmentarz ewangelicki, dawny, ob. komunalny
252.	Orzysz, ul. Giżycka 1	plebania w zespole kościoła p.w. Matki Bożej Szkaplerznej
253.	Orzysz, ul. Giżycka 4	budynek mieszkalny, murowany
254.	Orzysz, ul. Giżycka 7	budynek mieszkalny, murowany
255.	Orzysz, ul. Giżycka 8	budynek mieszkalny, murowany
256.	Orzysz, ul. Giżycka 9	budynek mieszkalny, murowany
257.	Orzysz, ul. Giżycka 11	budynek mieszkalny, murowany
258.	Orzysz, ul. Giżycka 17	budynek mieszkalny, murowany
259.	Orzysz, ul. Giżycka 18	budynek mieszkalny, murowany
260.	Orzysz, ul. Kanałowa 1	- budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy
261.	Orzysz, ul. Kanałowa 7	budynek mieszkalny, murowany
262.	Orzysz, ul. Kanałowa 13	budynek mieszkalny, murowany
263.	Orzysz, ul. Kanałowa 14	budynek mieszkalny, murowany
264.	Orzysz, ul. Kolejowa	kolejowa wieża ciśnień
265.	Orzysz, ul. Kolejowa 3	budynek mieszkalny, murowany
266.	Orzysz, ul. Kolejowa 5	budynek mieszkalny, murowany
267.	Orzysz, ul. Kolejowa 8	zespół stacji kolejowej: - budynek dworca z magazynem spedycji - magazyn - budynek gospodarczy I - budynek gospodarczy II

268.	Orzysz, ul. Kolejowa 11	budynek mieszkalny, murowany
269.	Orzysz, ul. Kolejowa 13	- budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy
270.	Orzysz, ul. Kolejowa 15	- budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy
271.	Orzysz, ul. Kolejowa 17	- budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy
272.	Orzysz, ul. Kolejowa 19	- budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy
273.	Orzysz, ul. Kolejowa 21	- budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy
274.	Orzysz, ul. Kolejowa 23	- budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy
275.	Orzysz, ul. Kolejowa 31	- budynek mieszkalny, murowany - parowozownia - obrotnica
276.	Orzysz, ul. Leśna 1	budynek mieszkalny, murowany
277.	Orzysz, ul. Leśna 3	budynek mieszkalny, murowany
278.	Orzysz, ul. Leśna 5	budynek mieszkalny, murowany
279.	Orzysz, ul. Mazurska 4	budynek mieszkalny, murowany
280.	Orzysz, ul. Mazurska 5	budynek mieszkalny, murowany
281.	Orzysz, ul. Mazurska 9	- budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy
282.	Orzysz, ul. Mazurska 10	- budynek mieszkalny, murowany (kochówka) - budynek gospodarczy
283.	Orzysz, ul. Mazurska 11	- budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy
284.	Orzysz, ul. Mazurska 12	budynek mieszkalny, murowany

285.	Orzysz, ul. Mazurska 15	budynek mieszkalny, murowany
286.	Orzysz, ul. Mazurska 16	budynek mieszkalny, murowany (kochówka)
287.	Orzysz, ul. Mazurska 19	- budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy
288.	Orzysz, ul. Mazurska 22	budynek mieszkalny, murowany (kochówka)
289.	Orzysz, ul. Mickiewicza 12	budynek mieszkalny, murowany
290.	Orzysz, ul. Moniuszki 1	budynek mieszkalny, murowany
291.	Orzysz, Osiedle Robotnicze	obszar osiedla kochówek + przylegające gospodarcze
292.	Orzysz, Osiedle Robotnicze 18	- budynek mieszkalny, murowany (kochówka) - budynek gospodarczy
293.	Orzysz, Osiedle Robotnicze 22	- budynek mieszkalny, murowany (kochówka) - budynek gospodarczy
294.	Orzysz, Osiedle Robotnicze 24	- budynek mieszkalny, murowany (kochówka) - budynek gospodarczy
295.	Orzysz, Osiedle Robotnicze 25	- budynek mieszkalny, murowany (kochówka) - budynek gospodarczy
296.	Orzysz, Osiedle Robotnicze 26	- budynek mieszkalny, murowany (kochówka) - budynek gospodarczy
297.	Orzysz, Osiedle Robotnicze 32	- budynek mieszkalny, murowany (kochówka) - budynek gospodarczy
298.	Orzysz, Osiedle Robotnicze 41	- budynek mieszkalny, murowany (kochówka) - budynek gospodarczy
299.	Orzysz, Osiedle Robotnicze 45	- budynek mieszkalny, murowany (kolejowy) - budynek gospodarczy

300.	Orzysz, Osiedle Robotnicze 46/48	- budynek mieszkalny, murowany (kochówka) - budynek gospodarczy
301.	Orzysz, Osiedle Robotnicze 50/52	- budynek mieszkalny, murowany (kochówka) - budynek gospodarczy
302.	Orzysz, Osiedle Robotnicze 54/56	- budynek mieszkalny, murowany (kochówka) - budynek gospodarczy
303.	Orzysz, ul. Rynek 1	budynek mieszkalny, murowany
304.	Orzysz, ul. Rynek 4	budynek mieszkalny, murowany
305.	Orzysz, ul. Wojska Polskiego	układ koszar + historyczne budynki zespołu koszar
306.	Orzysz, ul. Wojska Polskiego 2	dawny młyn
307.	Orzysz, ul. Wojska Polskiego 3	budynek mieszkalny, murowany
308.	Orzysz, ul. Wojska Polskiego 9	budynek mieszkalny, murowany
309.	Orzysz, ul. Wojska Polskiego 9D	budynek mieszkalny, murowany
310.	Orzysz, ul. Wojska Polskiego 11	budynek mieszkalny, murowany
311.	Orzysz, ul. Wojska Polskiego 12	budynek szkolny, murowany
312.	Orzysz, ul. Wojska Polskiego 14	budynek szkolny, murowany
313.	Orzysz, ul. Wojska Polskiego 18	budynek mieszkalny, murowany
314.	Orzysz, ul. Wojska Polskiego 20	budynek mieszkalny, murowany
315.	Orzysz, ul. Wojska Polskiego 24	budynek mieszkalny, drewniany
316.	Orzysz, ul. Wojska Polskiego 30	budynek mieszkalny, murowany
317.	Orzysz, ul. Wojska Polskiego 40/42	budynek mieszkalny, murowany
318.	Orzysz, ul. Wojska Polskiego 56	budynek mieszkalny, murowany
319.	Orzysz, ul. Wojska Polskiego 78	budynek mieszkalny, murowany
320.	Orzysz, ul. Wojska Polskiego 102	budynek mieszkalny, murowany

321.	Orzysz, ul. Wojska Polskiego 104	budynek mieszkalny, murowany
322.	Orzysz, ul. Wojska Polskiego 106	- budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy
323.	Orzysz, ul. Wojska Polskiego 116	budynek mieszkalny, murowany
324.	Orzysz, ul. Wojska Polskiego 124	budynek mieszkalny, murowany
325.	Pianki	układ zabudowy siedliskowej
326.	Pianki	wiadukt kolejowy nad droga gruntową
327.	Pianki 9	- budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy
328.	Pianki 17	budynek mieszkalny, murowany
329.	Pianki 21	budynek mieszkalny, murowany
330.	Pianki 22	budynek mieszkalny, murowany
331.	Pianki 25	- budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy
332.	Pianki 31	budynek mieszkalny, murowany
333.	Pianki 34	budynek mieszkalny, murowany
334.	Rostki Skomackie	cmentarz ewangelicki, dawny
335.	Rostki Skomackie	mogiła żołnierzy rosyjskich z czasów I wojny światowej
336.	Rostki Skomackie 12	- budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy
337.	Rostki Skomackie 15	budynek mieszkalny, murowany
338.	Rostki Skomackie 16	- budynek mieszkalny, murowany - dwa budynki gospodarcze
339.	Rostki Skomackie 18	budynek mieszkalny, murowany
340.	Rostki Skomackie 21	- budynek mieszkalny, murowany - dwa budynki gospodarcze
341.	Rzańniki	cmentarz ewangelicki, dawny

342.	Rząśnik	przepust kolejowy na cieku wodnym
343.	Rząśniki	trzy budynki gospodarcze leśniczówki
344.	Strzelniki	cmentarz ewangelicki, dawny
345.	Strzelniki 7	budynek mieszkalny, murowany
346.	Strzelniki 11	- budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy
347.	Strzelniki 14	budynek mieszkalny, murowany
348.	Strzelniki 17	budynek mieszkalny, murowany
349.	Strzelniki 30	- budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy
350.	Suchy Róg 1	zespół dworsko-folwarczny: - dwór murowany - obora - magazyn zbożowy
351.	Suchy Róg	cmentarz ewangelicki, dawny w zespole dworsko-folwarcznym
352.	Sumki 1	siedlisko – budynek mieszkalny, murowany + budynki gospodarcze
353.	Sumki 2	siedlisko – budynek mieszkalny, murowany + budynki gospodarcze
354.	Szwejkówko	cmentarz ewangelicki, dawny
355.	Szwejkówko	zespół dworsko-folwarczny: - gorzelnia - chlewnia - stajnia-obora - kuźnia
356.	Szwejkówko	park w zespole dworsko-folwarcznym
357.	Szwejkówko 1	- budynek mieszkalny, murowany - dwie żeliwne pompy wodne

358.	Szwejkówko 2	- budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy
359.	Szwejkówko 3	budynek mieszkalny, murowany
360.	Tuchlin	cmentarz ewangelicki, rodzinny, dawny
361.	Tuchlin (Zdęgówko)	cmentarz ewangelicki, dawny
362.	Tuchlin 2	budynek mieszkalno-gospodarczy
363.	Tuchlin (Zdęgówko?) 30	- budynek mieszkalny, murowany - budynek gospodarczy
364.	Tuchlin (Zdęgówko?) 37	- dwór - budynek gospodarczy - park - droga brukowana - aleja
365.	Tuchlin przy stacji PKP	obszar zabudowy wraz z układami gospodarskimi
366.	Tuchlin 40	siedlisko – budynek mieszkalny + gospodarcze
367.	Tuchlin 41	siedlisko – budynek mieszkalny + gospodarcze
368.	Tuchlin 42	siedlisko – budynek mieszkalny + gospodarcze
369.	Tuchlin 43	zespół stacji kolejowej: - budynek dworca - dwa budynki gospodarcze
370.	Tuchlin 44	zespół stacji kolejowej: - budynek mieszkalny pracowników kolejowych
371.	Tuchlin Kolonia	cmentarz ewangelicki, dawny
372.	Ublík	- droga brukowana - aleja

373.	Ublík	aleja dębowa
374.	Ublík	łukowy przepust w lesie pomiędzy jeziorami Ublík Wielki i Mały
375.	Ublík	cmentarz ewangelicki, dawny
376.	Ublík	mogiła wojenna z czasów I wojny światowej
377.	Ublík 1	budynek mieszkalny, drewniany
378.	Ublík 6	budynek mieszkalny, murowany
379.	Ublík 7	budynek mieszkalny, drewniany
380.	Ublík 30	dwór w zespole dworsko-parkowym (przebudowany)
381.	Ublík 30	budynek oficyny w zespole dworsko-parkowym
382.	Wężewo	historyczne zabudowania folwarczne: brama, gorzelnia, dwa magazyny, trzy obory, dwie stodoły, budynek straży pożarnej
383.	Wężewo	cmentarz ewangelicki, dawny
384.	Wężewo 3	budynek mieszkalny, murowany
385.	Wierzbiny	cmentarz ewangelicki, dawny (I)
386.	Wierzbiny	cmentarz ewangelicki, dawny (II)
387.	Wierzbiny	cmentarz ewangelicki, dawny
388.	Wierzbiny 2	budynek mieszkalny, murowany
389.	Wierzbiny 10	budynek mieszkalny, murowany
390.	Wierzbiny 11	budynek mieszkalny, murowany
391.	Wierzbiny 12	budynek mieszkalny, murowany
392.	Wierzbiny 30	budynek mieszkalny, murowany
393.	Wierzbiny 32	budynek mieszkalny, murowany
394.	Wierzbiny 34	budynek mieszkalny, murowany
395.	Wierzbiny 35	budynek mieszkalny, murowany

396.	Wierzbiny 36	budynek mieszkalny, murowany
397.	Wierzbiny 39	budynek mieszkalny, murowany
398.	Zastrużne	cmentarz ewangelicki, dawny
399.	Zastrużne 9	budynek mieszkalny, murowany

7.4. Zabytki archeologiczne

Na terenie Gminy Orzysz znajdują się 264 stanowiska archeologiczne. Żadne z nich nie jest objęte ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków archeologicznych województwa warmińsko-mazurskiego.

L.p.	Miejscowość	Nr obszaru AZP	Nr stan. w miejscowości	Nr stan. na obszarze	Funkcja i chronologia
1.	Aleksandrowo	23-75	1	11	1/ ślad osadnictwa, wczesna epoka żelaza 2/ osada, okres nowożytny (XVI-XVII w.)
2.	Aleksandrowo	23-75	2	12	osada, okres nowożytny (XVII-XIX w.)
3.	Buwełno	22-74	1	1	cmentarzysko ciałopalne?, wczesne średniowiecze
4.	Buwełno	22-74	3	16	1/ ślad osadnictwa, pradzieje 2/ osada?, późne średniowiecze – okres nowożytny
5.	Buwełno	22-75	4	17	1/ osada, wczesne średniowiecze 2/ osada?, późne średniowiecze 3/ osada?, okres

					nowożytny
6.	Buwełno	22-75	5	18	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ osada?, późne średniowiecze
7.	Buwełno	22-75	6	19	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ osada, późne średniowiecze – okres nowożytny
8.	Chmielewo	23-73	1	32	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich – okres wędrowek ludów 3/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze – okres nowożytny
9.	Chmielewo	23-73	2	33	1/ ślad osadnictwa, chronologia nieokreślona 2/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 3/ ślad osadnictwa, nowożytność
10.	Chmielewo	23-73	3	34	ślad osadnictwa, średniowiecze
11.	Chmielewo	23-73	4	35	ślad osadnictwa, pradzieje
12.	Chmielewo	23-73	5	36	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, wczesna epoka żelaza 3/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze

13.	Chmielewo	23-73	6	37	1/ ślad osadnictwa, chronologia nieokreślona 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
14.	Chmielewo	23-73	7	38	1/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
15.	Chmielewo	23-73	8	39	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze - nowożytność
16.	Chmielewo	23-73	9	40	ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
17.	Chmielewo	23-73	10	49	osada, późne średniowiecze - nowożytność
18.	Chmielewo	23-73	11	50	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ osada, późne średniowiecze - nowożytność
19.	Chmielewo	23-73	12	51	ślad osadnictwa, mezolit – wczesna epoka żelaza
20.	Cierzpięty	22-74	1	3	ślad osadnictwa, kultura świderska, paleolit schyłkowy
21.	Cierzpięty	22-74	2	4	ślad osadnictwa, epoka kamienia
22.	Cierzpięty	22-74	3	5	ślad osadnictwa, neolit
23.	Cierzpięty	22-74	4	6	ślad osadnictwa, epoka kamienia

24.	Cierzpięty	22-74	5	7	osada?, cmentarzysko?, kultura ceramiki sznurowej, neolit
25.	Cierzpięty	22-74	6	8	ślad osadnictwa, epoka kamienia
26.	Cierzpięty	22-74	7	9	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
27.	Cierzpięty	22-74	8	10	ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
28.	Cierzpięty	22-74	9	11	1/ osada?, neolit – wczesna epoka brązu 2/ osada, wczesne epoka żelaza 3/ ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich 4/ osada, pradzieje 5/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
29.	Cierzpięty	22-74	10	12	1/ osada, kultura Narwa, neolit 2/ ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich 3/ ślad osadnictwa, średniowiecze - - nowożytność
30.	Cierzpięty	22-74	11	13	ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów
31.	Cierzpięty	22-74	12	14	ślad osadnictwa, późne średniowiecze
32.	Cierzpięty	22-74	13	15	1/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze

					2/ ślad osadnictwa, nowożytność
33.	Cierzpięty	22-74	14	23	osada, pradziej
34.	Cierzpięty	22-74	15	24	1/ ślad osadnictwa, mezolit – wczesna epoka brązu 2/ osada, średniowiecze
35.	Czarne	22-76	1	2	osada nawodna, wczesna epoka żelaza (?)
36.	Czarne	22-76	2	3	osada nawodna, wczesna epoka żelaza
37.	Czarne	22-76	3	4	cmentarzysko kurhanowe, koniec epoki brązu – wczesna epoka żelaza
38.	Czarne	22-76	4	18	ślad osadnictwa, mezolit – epoka żelaza
39.	Czarne	22-76	5	19	kurhan (?), nieokreślona
40.	Czarne	22-76	6	20	1/ ślad osadnictwa, późny paleolit – mezolit 2/ ślad osadnictwa, mezolit – wczesna epoka żelaza
41.	Czarne	22-76	7	21	ślad osadnictwa, epoka kamienia
42.	Czarne	22-76	8	22	ślad osadnictwa, późny paleolit - mezolit
43.	Dąbrówka	22-73	1	1	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, starożytność 3/ ślad osadnictwa, średniowiecze

44.	Dąbrówka	22-73	2	26	śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze
45.	Dąbrówka	22-73	3	27	śląd osadnictwa, mezolit – wczesna epoka żelaza
46.	Dąbrówka	22-73	4	28	śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze
47.	Dąbrówka	22-73	5	29	1/ śląd osadnictwa, wczesne epoka żelaza 2/ śląd osadnictwa, nowożytność
48.	Dąbrówka	22-73	6	31	śląd osadnictwa, starożytność
49.	Dąbrówka	22-73	7	85	śląd osadnictwa, wczesna epoka żelaza
50.	Dąbrówka	22-73	8	86	osada?, średniowiecze
51.	Dąbrówka	22-73	9	87	1/ śląd osadnictwa, mezolit – wczesna epoka żelaza 2/ osada, okres wpływów rzymskich 3/ śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze 4/ śląd osadnictwa, późne średniowiecze
52.	Dąbrówka	22-73	10	88	1/ osada, okres wpływów rzymskich 2/ śląd osadnictwa, średniowiecze 3/ osada, nowożytność
53.	Dąbrówka	22-73	11	89	śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze
54.	Dąbrówka	22-73	12	90	1/ osada?, starożytność 2/ śląd osadnictwa, średniowiecze

55.	Dąbrówka	22-73	13	91	śląd osadnictwa, starożytność
56.	Dąbrówka	22-73	14	92	obozowisko-osada?, mezolit – wczesna epoka żelaza
57.	Dąbrówka	22-73	15	93	1/ śląd osadnictwa, starożytność 2/ śląd osadnictwa, średniowiecze
58.	Dąbrówka	22-73	16	94	1/ osada?, starożytność 2/ osada?, średniowiecze
59.	Dąbrówka	22-73	17	95	śląd osadnictwa, okres wpływów rzymskich
60.	Dąbrówka	22-73	18	96	1/ śląd osadnictwa, starożytność 2/ śląd osadnictwa, średniowiecze
61.	Dąbrówka	22-73	19	97	1/ śląd osadnictwa, starożytność 2/ śląd osadnictwa, średniowiecze
62.	Dąbrówka	22-73	20	98	śląd osadnictwa, okres wpływów rzymskich
63.	Dąbrówka	22-73	21	103	śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze
64.	Dąbrówka	22-73	22	104	osada, okres wpływów rzymskich
65.	Dąbrówka	22-73	23	105	osada, okres wpływów rzymskich
66.	Dąbrówka	22-73	24	106	1/ śląd osadnictwa, wczesna epoka żelaza 2/ osada?, okres wpływów rzymskich

67.	Dąbrówka	22-73	25	107	śląd osadnictwa, średniowiecze
68.	Dąbrówka	22-73	26	108	1/ śląd osadnictwa, starożytność 2/ śląd osadnictwa, średniowiecze
69.	Dąbrówka	22-73	27	109	1/ osada, okres wpływów rzymskich 2/ śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze 3/ śląd osadnictwa, późne średniowiecze
70.	Dąbrówka	22-73	28	110	śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze
71.	Dąbrówka	22-73	29	111	1/ śląd osadnictwa, starożytność 2/ śląd osadnictwa, średniowiecze
72.	Dąbrówka	22-73	30	115	śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze
73.	Dąbrówka	22-73	31	116	1/ śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ śląd osadnictwa, nowożytność
74.	Dąbrówka	22-73	32	117	śląd osadnictwa, okres wpływów rzymskich
75.	Dąbrówka	22-73	33	129	śląd osadnictwa, mezolit
76.	Dąbrówka	22-73	34	130	śląd osadnictwa, mezolit – wczesna epoka żelaza
77.	Dąbrówka	22-73	35	131	śląd osadnictwa, średniowiecze

78.	Dąbrówka	22-73	36	132	śląd osadnictwa, starożytność
79.	Dąbrówka	22-73	37	133	śląd osadnictwa, średniowiecze
80.	Dąbrówka	22-73	38	134	osada?, średniowiecze
81.	Dąbrówka	22-73	39	135	śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze
82.	Dąbrówka	22-73	40	136	śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze
83.	Dąbrówka	22-73	41	137	śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze
84.	Dąbrówka Mała	22-73	1	2	śląd osadnictwa, neolit
85.	Dąbrówka Mała	22-73	2	3	kurhan, epoka brązu
86.	Dąbrówka Mała	22-73	3	30	1/ śląd osadnictwa, okres wpływów rzymskich 2/ śląd osadnictwa, starożytność 3/ śląd osadnictwa, nowożytność
87.	Dąbrówka Mała	22-73	4	32	1/ śląd osadnictwa, starożytność 2/ śląd osadnictwa, nowożytność
88.	Dąbrówka Mała	22-73	5	43	śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze
89.	Dąbrówka Mała	22-73	6	44	śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze
90.	Drozdowo	22-73	1	112	śląd osadnictwa, średniowiecze

91.	Drozdowo	22-73	2	113	osada?, średniowiecze
92.	Drozdowo	22-73	3	114	osada?, średniowiecze
93.	Drozdowo	22-73	4	138	ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
94.	Drozdowo	22-73	5	139	1/ osada?, starożytność 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze
95.	Drozdowo	22-73	6	140	ślad osadnictwa, starożytność
96.	Drozdowo	22-73	7	141	1/ ślad osadnictwa, starożytność 2/ osada?, średniowiecze 3/ osada, nowożytność
97.	Dziubiele	23-73	1	1	grodzisko, ?
98.	Dziubiele	24-73	2	1	ślad osadnictwa, epoka kamienia
99.	Dziubiele	24-73	3	2	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
100.	Dziubiele	24-73	4	3	ślad osadnictwa, epoka kamienia
101.	Dziubiele	24-73	5	4	1/ ślad osadnictwa, średniowiecze
102.	Dziubiele	23-73	5	26	1/ ślad osadnictwa, mezolit – epoka żelaza 2/ ślad osadnictwa, chronologia nieokreślona 3/ osada (?), okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów 4/ osada, późne

					średniowiecze – okres nowożytny
103.	Dziubiele	23-73	6	2	osada, okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów
104.	Dziubiele	23-73	7	3	osada, okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów
105.	Dziubiele	23-73	8	4	śląd osadnictwa, neolit
106.	Dziubiele	23-73	9	5	osada, okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów
107.	Dziubiele	23-73	10	6	śląd osadnictwa, epoka kamienia
108.	Dziubiele	23-73	11	7	śląd osadnictwa, okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów
109.	Dziubiele	23-73	12	8	1/ śląd osadnictwa, mezolit – wczesna epoka brązu 2/ śląd osadnictwa, nowożytność
110.	Dziubiele	23-73	13	9	śląd osadnictwa, epoka kamienia
111.	Dziubiele	23-73	14	10	śląd osadnictwa, pradzieje
112.	Dziubiele	23-73	15	11	1/ śląd osadnictwa, epoka kamienia 2/ osada, okres wpływów rzymskich – wczesne średniowiecze
113.	Dziubiele	23-73	16	12	śląd osadnictwa, mezolit – wczesna epoka żelaza
114.	Dziubiele	23-73	17	13	1/ osada, okres wpływów rzymskich –

					okres wędrówek ludów 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
115.	Dziubiele	23-73	18	14	ślad osadnictwa, epoka kamienia – wczesna epoka żelaza
116.	Dziubiele	23-73	19	15	1/ ślad osadnictwa, pradzieje 2/ ślad osadnictwa, mezolit - wczesna epoka żelaza
117.	Dziubiele	23-73	20	16	1/ ślad osadnictwa, pradzieje 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
118.	Dziubiele	23-73	21	17	osada, pradzieje
119.	Dziubiele	23-73	22	18	1/ ślad osadnictwa, pradzieje 2/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze - nowożytność
120.	Dziubiele	23-73	23	19	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia – wczesna epoka żelaza 2/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze - nowożytność
121.	Dziubiele	23-73	24	20	1/ ślad osadnictwa, pradzieje 2/ ślad osadnictwa, późny paleolit – wczesna epoka żelaza 3/ ślad osadnictwa, mezolit – wczesna epoka żelaza
122.	Dziubiele	23-73	25	21	1/ ślad osadnictwa,

					pradzieje 2/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
123.	Dziubiele	23-73	26	25	śląd osadnictwa, mezolit – wczesna epoka żelaza
124.	Dziubiele	23-73	27	26	1/ ślad osadnictwa, chronologia nieokreślona 2/ ślad osadnictwa, mezolit – wczesna epoka żelaza 3/ ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich – okres wędrowek ludów 4/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze - - nowożytność
125.	Dziubiele	23-73	28	27	1/ ślad osadnictwa, pradzieje 2/ osada, nowożytność
126.	Dziubiele	23-73	29	28	śląd osadnictwa, chronologia nieokreślona
127.	Dziubiele	23-73	30	29	śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze
128.	Dziubiele	23-73	31	30	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ osada, okres wpływów rzymskich – okres wędrowek ludów
129.	Dziubiele	23-73	32	31	1/ ślad osadnictwa, pradzieje 2/ osada, późne średniowiecze - nowożytność

130.	Golec	22-73	1	69	miejsce wytopu żelaza, epoka żelaza
131.	Golec	22-73	2	70	1/ ślad osadnictwa, mezolit – wczesna epoka żelaza 2/ ślad osadnictwa, starożytność
132.	Golec	22-73	3	71	ślad osadnictwa, starożytność
133.	Golec	22-73	4	72	1/ ślad osadnictwa, wczesna epoka żelaza 2/ osada?, okres wpływów rzymskich 3/ ślad osadnictwa, starożytność 4/ ślad osadnictwa, średniowiecze
134.	Golec	22-73	5	73	1/ osada, okres wpływów rzymskich 2/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
135.	Golec	22-73	6	74	ślad osadnictwa, wczesna epoka żelaza
136.	Golec	22-73	7	75	ślad osadnictwa, starożytność
137.	Golec	22-73	8	99	1/ osada, wczesna epoka żelaza
138.	Golec	22-73	9	100	miejsce wytopu żelaza, epoka żelaza
139.	Golec	22-73	10	101	ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
140.	Golec	22-73	11	102	osada?, starożytność
141.	Kępa	22-73	1	23	1/ osada?, wczesna epoka żelaza 2/ ślad osadnictwa,

					nowożytność
142.	Kępa	22-73	2	24	śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze
143.	Kępa	22-73	3	25	śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze
144.	Mikosze	23-74	1	6	osada, wczesna epoka żelaza
145.	Mikosze	23-74	2	7	śląd osadnictwa, paleolit schyłkowy
146.	Mikosze	23-74	3	13	1/ śląd osadnictwa, późne średniowiecze – okres nowożytny (XVI- XVII w.) 2/ śląd osadnictwa, epoka brązu – epoka żelaza 3/ śląd osadnictwa, wczesna epoka żelaza 4/ śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze
147.	Mikosze	23-74	4	14	śląd osadnictwa, epoka brązu – epoka żelaza
148.	Mikosze	23-74	5	17	1/ śląd osadnictwa, wczesna epoka żelaza (faza najstarsza) 2/ śląd osadnictwa, późne średniowiecze (XIV-XV w.)
149.	Mikosze	23-75	6	8	śląd osadnictwa, okres nowożytny (XVI-XVII w.)
150.	Mikosze	23-75	7	9	1/ śląd osadnictwa, chronologia nieokreślona 2/ osada, okres nowożytny (XVI-XVII w.)

151.	Mikosze	23-75	8	10	1/ ślad osadnictwa, chronologia nieokreślona 2/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze (2. połowa XV wieku)
152.	Mikosze	23-75	9	13	1/ znalezisko luźne, XIX wiek – II wojna światowa 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny (XVI-XVIII w.) 3/ ślad osadnictwa, wczesna epoka żelaza (?) 4/ ślad osadnictwa, okres późno nowożytny (XIX w.)
153.	Nowe Guty	24-74	3	4	1/ osada, wczesna epoka żelaza 2/ osada, okres nowożytny (XVI-XVII w.)
154.	Nowe Guty	24-74	4	5	1/ kurhan (?), wczesna epoka żelaza (?) 2/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze
155.	Nowe Guty	24-74	5	6	1/ ślad osadnictwa, chronologia nieokreślona 2/ ślad osadnictwa, epoka brązu – epoka żelaza 3/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze
156.	Nowe Guty	24-74	6	7	ślad osadnictwa, okres nowożytny (XVI wiek)

157.	Nowe Guty	24-74	7	8	1/ ślad osadnictwa, wczesna epoka żelaza 2/ osada, okres nowożytny (XVI wiek)
158.	Nowe Guty	24-74	8	9	1/ ślad osadnictwa, chronologia nieokreślona 2/ osada, wczesna epoka żelaza 3/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze (?) 4/ ślad osadnictwa, XV-XVI w. 5/ osada, okres nowożytny (XVI-XVII w.)
159.	Nowe Guty	24-74	9	10	ślad osadnictwa, okres nowożytny (XVI-XVII w.)
160.	Odoje	22-75	1	4	kurhan, młodsza epoka brązu
161.	Odoje	22-75	2	5	cmentarzysko kurhanowe, wczesna epoka żelaza
162.	Odoje	22-75	10	32	1/ osada, okres wczesno nowożytny 2/ osada (?), późna faza wczesnego średniowiecza
163.	Odoje	22-75	11	39	ślad osadnictwa, późna faza wczesnego średniowiecza
164.	Odoje	22-75	12	40	osada (?), okres wczesnonowożytny
165.	Odoje	22-75	13	41	ślad osadnictwa,

					wczesne średniowiecze
166.	Odoje	22-75	14	42	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa (huta szkła?), okres nowożytny
167.	Odoje	22-75	15	43	ślad osadnictwa, okres nowożytny (XVII-XVIII w.)
168.	Odoje	22-75	16	44	1/ kurhan (?), chronologia nieokreślona 2/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
169.	Odoje	22-75	17	45	ślad osadnictwa, okres nowożytny
170.	Odoje	22-75	18	46	osada (?), okres nowożytny
171.	Odoje	22-75	19	47	ślad osadnictwa, okres nowożytny (XVI-XVII w.)
172.	Odoje	22-75	20	48	1/ ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
173.	Odoje	22-75	21	49	1/ osada, wczesne średniowiecze 2/ osada, okres nowożytny
174.	Odoje	22-75	22	50	ślad osadnictwa, mezolit – wczesna epoka żelaza
175.	Odoje	22-76	23	23	strażnica (?), wczesne średniowiecze?
176.	Ogródek	23-77	1	19	ślad osadnictwa, okres

					wpływów rzymskich
177.	Ogródek	23-77	2	20	obozowisko, epoka kamienia
178.	Ogródek	23-77	3	21	śląd osadnictwa, epoka kamienia
179.	Ogródek	23-77	4	22	śląd osadnictwa, epoka kamienia
180.	Ogródek	23-77	5	23	śląd osadnictwa, epoka kamienia
181.	Ogródek	23-76	6	6	1/ śląd osadnictwa, paleolit schyłkowy 2/ śląd osadnictwa, chronologia nieokreślona 3/ śląd osadnictwa, mezolit 4/ śląd osadnictwa, epoka brązu – epoka żelaza
182.	Ogródek	23-76	7	7	1/ śląd osadnictwa, mezolit 2/ śląd osadnictwa, epoka brązu – epoka żelaza 3/ śląd osadnictwa, 2. połowa XV w. – 1. połowa XVI w.
183.	Okartowo	23-74	1	1	zamek krzyżacki, późne średniowiecze
184.	Okartowo	23-74	2	2	grodzisko, wczesne średniowiecze
185.	Okartowo	23-74	3	3	kurhan, chronologia nieokreślona
186.	Okartowo	23-74	4	4	1/ śląd osadnictwa, mezolit 2/ śląd osadnictwa,

					nowożytność
187.	Okartowo	23-74	5	8	1/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze (XV w.) 2/ ślad osadnictwa, chronologia nieokreślona 3/ ślad osadnictwa, epoka brązu – epoka żelaza 4/ ślad osadnictwa, wczesna epoka żelaza 5/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze – okres nowożytny (XV – XVI w.)
188.	Okartowo	23-74	6	10	funkcja nieznana, chronologia nieokreślona
189.	Okartowo	23-74	7	16	1/ ślad osadnictwa, chronologia nieokreślona 2/ ślad osadnictwa, mezolit 3/ ślad osadnictwa, epoka brązu – epoka żelaza 4/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze (XIV-XV w.)
190.	Orzysz	23-75	5	5	1/ ślad osadnictwa, chronologia nieokreślona 2/ ślad osadnictwa, epoka brązu – epoka żelaza 3/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze

					4/ osada, okres nowożytny (XVIII-XIX w.)
191.	Orzysz	22-75	6	7	1/ ślad osadnictwa, chronologia nieokreślona 2/ ślad osadnictwa, epoka brązu – epoka żelaza
192.	Pianki	22-75	1	13	grodzisko, wczesne średniowiecze (?)
193.	Pianki	22-75	2	14	osada (?), okres nowożytny (XVI-XVIII w.)
194.	Pianki	22-75	3	15	1/ osada, późna faza wczesnego średniowiecza 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny (XVII-XVIII w.)
195.	Pianki	22-75	4	16	ślad osadnictwa, okres nowożytny (XVI-XVII w.)
196.	Pianki	22-75	5	17	ślad osadnictwa, okres nowożytny (XVI-XVII w.)
197.	Pianki	22-75	6	18	ślad osadnictwa, okres nowożytny (XVI-XVII w.)
198.	Pianki	22-75	7	19	1/ osada, wczesne średniowiecze 2/ osada (?), okres nowożytny (XVII-XIX w.) 3/ ślad osadnictwa, okres nowożytny (XIX-XX w.)

199.	Pianki	22-75	8	20	śląd osadnictwa, okres nowożytny (XVI-XVIII w.)
200.	Pianki	22-75	9	21	śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze
201.	Pianki	22-75	10	22	śląd osadnictwa, okres nowożytny (XVI-XVII w.)
202.	Pianki	22-75	11	23	osada (?), późna faza wczesnego średniowiecza
203.	Stefanowo	22-73	1	41	śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze
204.	Stefanowo	22-73	2	42	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze
205.	Strzelniki	23-76	1	8	1/ ślad osadnictwa, epoka brązu – epoka żelaza 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny (XVI w.) 3/ ślad osadnictwa, okres nowożytny (XVI/XVII w.) 4/ ślad osadnictwa, chronologia nieokreślona 5/ osada, wczesna epoka żelaza
206.	Strzelniki	23-76	2	9	1/ ślad osadnictwa, chronologia nieokreślona 2/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 3/ osada, 2. połowa XV

					– 1. połowa XVI w.
207.	Tuchlin	23-73	3	22	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ osada, okres wpływów rzymskich – wczesne średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze - nowożytność
208.	Tuchlin	23-73	4	23	ślad osadnictwa, epoka brązu – wczesna epoka żelaza
209.	Tuchlin	23-73	5	24	1/ ślad osadnictwa, pradzieje 2/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze - - nowożytność
210.	Tuchlin	23-73	6	41	ślad osadnictwa, chronologia nieokreślona
211.	Tuchlin	23-73	7	42	1/ ślad osadnictwa, mezolit – wczesna epoka żelaza 2/ osada, okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów 3/ osada, wczesne średniowiecze 4/ osada, późne średniowiecze - nowożytność
212.	Tuchlin	23-73	8	43	ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów
213.	Tuchlin	23-73	9	44	ślad osadnictwa, epoka kamienia
214.	Tuchlin	23-73	10	45	ślad osadnictwa,

					mezolit – wczesna epoka żelaza
215.	Tuchlin	23-73	11	46	śląd osadnictwa, pradzieje
216.	Tuchlin	23-73	12	47	śląd osadnictwa, mezolit – wczesna epoka żelaza
217.	Tuchlin	23-73	13	48	śląd osadnictwa, mezolit – wczesna epoka żelaza
218.	Ublík	22-74	2	21	osada, średniowiecze
219.	Ublík	22-74	3	22	1/ śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ osada?, średniowiecze - nowożytność
220.	Wierzbiny	24-77	1	14	1/ osada, okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów 2/ osada, późne średniowiecze
221.	Wierzbiny	24-77	2	15	śląd osadnictwa, mezolit
222.	Wierzbiny	24-77	3	16	1/ osada, okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów 2/ osada, średniowiecze
223.	Wierzbiny	24-77	4	17	1/ śląd osadnictwa, epoka kamienia 2/ śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze
224.	Wierzbiny	24-77	5	18	1/ śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ osada, późne średniowiecze

225.	Zastrużne	22-73	1	5	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
226.	Zastrużne	22-73	2	6	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, starożytność 3/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 4/ osada?, średniowiecze
227.	Zastrużne	22-73	3	7	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, średniowiecze - nowożytność
228.	Zastrużne	22-73	4	8	1/ ślad osadnictwa, starożytność 2/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
229.	Zastrużne	22-73	5	9	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
230.	Zastrużne	22-73	6	118	1/ ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze
231.	Zastrużne	22-73	7	119	1/ osada?, okres wędrówek ludów 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze

232.	Zastrużne	22-73	8	120	śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze
233.	Zastrużne	22-73	9	121	osada?, średniowiecze
234.	Zastrużne	22-73	10	122	śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze
235.	Zastrużne	22-73	11	123	1/ śląd osadnictwa, starożytność 2/ osada?, wczesne średniowiecze
236.	Zastrużne	22-73	12	124	1/ śląd osadnictwa, mezolit – wczesna epoka żelaza 2/ osada, okres wędrówek ludów 3/ śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze
237.	Zastrużne	22-73	13	125	1/ śląd osadnictwa, mezolit – wczesna epoka żelaza 2/ śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze
238.	Zastrużne	22-73	14	126	osada?, okres wpływów rzymskich
239.	Zastrużne	22-73	15	127	śląd osadnictwa, starożytność
240.	Zastrużne	22-73	16	128	1/ śląd osadnictwa, starożytność 2/ osada?, wczesne średniowiecze 3/ śląd osadnictwa, późne średniowiecze

8.	OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY ORZYSZ. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ
-----------	---

W wyniku weryfikacji danych archiwalnych i waloryzacji zabytków nieruchomych wykonanej podczas sporządzania gminnej ewidencji zabytków, stwierdzono, iż na terenie Gminy Orzysz przeważają zabytki budownictwa murowanego, mieszkalnego. W gminnej ewidencji zabytków ujęte zostały obiekty o niezatartych cechach zabytkowych. Niestety, procesy modernizacji przebiegające ze znacznym nasileniem w ciągu ostatnich dwudziestu lat, w znacznym stopniu szkodzą obiektom architektury dawnej. Należy tu wymienić niefachowo przeprowadzone przez mieszkańców modernizacje i remonty – rozbudowy zmieniające bryłę budynku, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, często powiązana ze zmianą kształtu otworów, zmiany pokrycia dachów. Uszczerbek pod tym względem jest tym większy, iż właśnie charakterystyczne budownictwo stanowi o odrębności kulturowej tego terenu.

Obiekty sakralne zachowane są w dobrym stanie, na bieżąco remontowane, zaś wszelkie działania przy zabytkach są uzgadniane i akceptowane przez Warmińsko-Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Tabela 1. Analiza SWOT dla terenu Gminy Orzysz

SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • bogaty i różnorodny zasób zabytków charakterystycznych i wyróżniających region • wyjątkowe obiekty architektury militarnej z końca okresu międzywojennego; • znaczna ilość cmentarzy wojennych z czasów I wojny światowej, co jest bardzo istotne z punktu widzenia zbliżającej się setnej rocznicy wydarzeń Wielkiej Wojny • unikalne stanowiska archeologiczne – w tym grodziska i osady nawodne; • wysokie walory i atrakcyjność środowiska kulturowego dla gospodarki, mieszkańców i turystyki. 	<ul style="list-style-type: none"> • średni lub zły stan zachowania części obiektów zabytkowych; • brak środków finansowych na konserwację i rewaloryzację obiektów zabytkowych; • zniekształcanie zespołów zabudowy historycznej poprzez wprowadzenie nowej zabudowy, nie liczącej się z lokalną tradycją, architekturą i historycznymi uwarunkowaniami; • niewystarczająca edukacja dotycząca walorów środowiska kulturowego; • zbyt mała ilość publikacji poświęconych dziedzictwu kulturowemu terenu gminy.
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • rosnąca rola samorządu regionalnego poprzez włączenie ochrony zabytków w sferę rozwoju regionalnego; • możliwość finansowania prac konserwatorskich i remontowych obiektów zabytkowych ze środków finansowych pochodzących z różnych źródeł: państwowe, samorządowe, prywatne, wyznaniowe, środki UE i in.; • uwzględnianie problemów ochrony dziedzictwa kulturowego w programach, strategiach i planach rozwoju województwa, gmin i miast; • rozwój inicjatyw lokalnych i organizacji pozarządowych w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego; • edukacja w dziedzinie zarządzania dziedzictwem kulturowym. 	<ul style="list-style-type: none"> • pogarszający się stan techniczny tkanki zabytkowej spowodowany niewłaściwym użytkowaniem; • brak środków na skuteczną ochronę i zabezpieczenie zabytków; • niewłaściwe prowadzenie prac budowlanych, konserwatorskich, niezgodnie ze sztuką budowlaną; • dokonywanie wtórnych podziałów i parcelacji obiektów i zespołów zabytkowych; • niedostatek mechanizmów promujących działania na rzecz ochrony, konserwacji i rewaloryzacji zabytków.

Źródło: Opracowanie własne

9.

ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE I ZADANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY ORZYSZ

9.1 Cele strategiczne Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Orzysz na Lata 2014-2017.

W założeniach programowych i zadaniach *Programu...* powinna zostać uwzględniona specyfika terenu Gminy Orzysz wynikająca z jej położenia, historii, przemian społecznych i gospodarczych. Wspieranie rozwoju gminy z poszanowaniem dziedzictwa kulturowego powinno być podstawą obecnych i przyszłych działań, tak aby teren ten był miejscem atrakcyjnym i przyjaznym, zarówno dla mieszkańców jak i przyjezdnych.

Głównymi założeniami programu opieki nad zabytkami są:

- spójna polityka finansowania prac konserwatorskich w oparciu o ustawowe regulacje prawne;
- kompleksowa poprawa jakości historycznej przestrzeni publicznej;
- system eksponowania najbardziej wartościowych zabytków Gminy Orzysz;

Główne, długoterminowe cele polityki Gminy Orzysz, związane z ochroną zabytków to:

1. Planowe i konsekwentne realizowanie zadań samorządowych w zakresie ochrony zabytków;
2. Racjonalne wykorzystanie gminnych funduszy na prace ratownicze, konserwatorskie i dokumentacyjne;
3. Powiązanie zadań służących ochronie wartości kulturowych ze strategią rozwoju społeczno-gospodarczego oraz polityką przestrzenną gminy;
4. Wspieranie projektów związanych z opieką nad zabytkami i zagospodarowaniem obiektów zabytkowych;
5. Powstrzymanie degradacji zagrożonych obiektów zabytkowych i obszarów oraz podjęcie działań w celu poprawy stanu ich zachowania;
6. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
7. Wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
8. Realizacja przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

9. Prowadzenie działań informacyjnych, popularyzacyjnych i edukacyjnych związanych z promocją zabytków gminy i walorów krajobrazu kulturowego

9.1 Założenia programowe Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Orzysz

- 1) włączenie problematyki ochrony zabytków do bieżących zadań Rady Miejskiej w Orzyszu;
- 2) uwzględnianie uwarunkowań prawnych opieki nad zabytkami;
- 3) rozpoznawanie potrzeb dotyczących podejmowania działań zmierzających do zahamowania procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) eksponowanie zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych;
- 6) tworzenie warunków współpracy z właścicielami zabytków dla zapewnienia ich opieki.

9.2. Zadania i kierunki działań Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Orzysz

9.2.1. Działania w zakresie odnowy zabytków:

- pozyskiwanie środków zewnętrznych na odnowę zabytków będących własnością Gminy Orzysz;
- informowanie innych właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na odnowę zabytków;
- przeprowadzenie akcji informacyjnej w formie informacji na stronie internetowej urzędu, plakatu lub ulotek mającej na celu uświadomienie mieszkańcom gminy głównej zasady konserwatorskiej związanej z przeprowadzanymi remontami obiektów zabytkowych, tj. wykonywanie ich przy użyciu materiałów historycznie uzasadnionych, z maksymalnym zachowaniem substancji zabytkowej i minimalną w nią ingerencją.
- sprawowanie opieki nad dawnymi cmentarzami cywilnymi poprzez usuwanie roślinności zielnej oraz samosiewek drzew, oznakowanie obiektów, upowszechnianie wiedzy na ich temat wśród mieszkańców gminy, zwłaszcza dzieci i młodzieży szkolnej. Zwracanie szczególnej uwagi na obowiązek

otaczania opieką miejsc grzebalnych, niezależnie od pochodzenia i wyznania osób tam spoczywających.

9.2.2. Określenie zasad udostępniania zabytków w celach turystycznych

- ustalenie z właścicielami obiektów zabytkowych zasad udostępniania w celach turystycznych.
- oznakowanie obiektów udostępnianych w celach turystycznych.
- opracowanie tablic informacyjnych umieszczonych na zewnątrz obiektów, zawierających podstawowe dane historyczne o obiekcie.
- upowszechniania wśród mieszkańców prowadzących działalność turystyczną i agroturystyczną zasad włączania obiektów historycznych do oferty turystycznej gminy oraz przygotowywania obiektów zabytkowych na cele turystyczne.

9.2.3. Edukacja w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego

- włączenie tematyki ochrony dóbr kultury do zajęć szkolnych w jednostkach prowadzonych przez gminę.
- publikacja materiałów dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w prasie lokalnej, w materiałach promocyjnych oraz na stronie internetowej gminy.

Przyjmuje się, że realizacja zadań, poprzez działania wskazane w niniejszym Programie możliwa będzie dzięki zastosowaniu następujących instrumentów:

- *prawnych*, polegających na uwzględnianiu zapisów niniejszego Programu przy tworzeniu innych dokumentów prawa miejscowego;
- *finansowych*, polegających na finansowaniu wszelkich działań zawartych w Programie w większej części z budżetu gminy, przy czym prace konserwatorskie przy obiektach należących do osób prywatnych, będą wymagały zaangażowania środków prywatnych,
- *koordynacji*, oznaczających współdziałanie w zakresie realizacji celów Programów z zainteresowanymi organizacjami pozarządowymi i osobami fizycznymi,
- *społecznych*, co oznacza, że Program skierowany jest do odbiorcy masowego poprzez wszelkie działania edukacyjne i promocyjne,
- *kontrolnych*, polegających na egzekwowaniu zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną, oraz walce z samowolami budowlanymi na zabytkach.

Obiekty, zespoły i założenia urbanistyczne wpisane do rejestru zabytków objęte są rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z ustawy z dnia 23 lipca 2003 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Rygory te obowiązują niezależnie od położenia obiektu w poszczególnych strefach ochrony konserwatorskiej lub poza strefami. Wszelkie prace remontowe, zmiany własności, funkcji przeznaczenia obiektu wymagają pisemnego pozwolenia Warmińsko-Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. nr 113, poz. 661 z dnia 2 czerwca 2011 r.), precyzuje wymagania względem osób prowadzących prace przy obiektach zabytkowych oraz tryb postępowania.

Zgodnie z art. 21 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, podstawą sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami jest gminna ewidencja zabytków. Ewidencją zostają objęte zespoły i obiekty o istotnych, lokalnych walorach historycznych, kulturowych i krajobrazowych. Obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków nieruchomości spoczywa na Burmistrzu (art. 22 ust. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Na podstawie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami prowadzona jest ewidencja zabytków Gminy Orzysz. Ewidencja zabytków prowadzona jest przez Burmistrza Orzysza w formie kart adresowych. Ewidencja obejmuje zabytki nieruchome historyczne oraz karty adresowe stanowisk archeologicznych. Dla zabytków tych na kartach adresowych podawane są następujące informacje: adres, rodzaj zabytku, opis obiektu, chronologia, sposób ochrony oraz dokumentacja fotograficzna.

Aktualizacja i uzupełnianie ewidencji zabytków polega na:

- 1) dokonaniu przeglądu w terenie z częstotliwością co dwa lata obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków w celu weryfikacji obiektów pod kątem stanu estetycznego;
- 2) wykonaniu dokumentacji fotograficznej w razie zmiany stanu zachowania obiektu zabytkowego;
- 3) uzupełnieniu kart adresowych gminnej ewidencji zabytków o uzyskane w trakcie przeglądu dane merytoryczne i dokumentację fotograficzną;
- 4) w przypadku czynności wymienionych w pkt 1-3 wskazane jest uczestnictwo specjalisty zajmującego się problematyką ochrony dziedzictwa kulturowego.

Określenie stanów technicznych obiektów polega na:

- 1) nawiązaniu współpracy z organem nadzoru budowlanego w celu ustalenia stanu technicznego obiektów zinwentaryzowanych w gminnej ewidencji zabytków;
- 2) naniesieniu wniosków i opinii w sprawie dalszej kwalifikacji obiektów do gminnej ewidencji zabytków;
- 3) określeniu niezbędnych prac rewitalizacyjnych obiektów, określenie szacunkowej wartości ich przeprowadzenia.

W przypadku czynności wymienionych w pkt 1-3 wskazane jest uczestnictwo specjalisty zajmującego się problematyką ochrony dziedzictwa kulturowego.

Bieżąca aktualizacja miejskiej ewidencji zabytków polega na wprowadzaniu do gminnej ewidencji zabytków zmian wynikających z rozbiórek, modernizacji i remontów obiektów.

Finansowanie ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce może odbywać się z różnych źródeł. Podstawowe to:

1. źródła publiczne: krajowe

- budżet państwa – m.in. środki w ramach dotacji programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministra Administracji i Cyfryzacji, Warmińsko-Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- budżety jednostek samorządu terytorialnego – m.in. dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, dotacje inwestycyjne dla instytucji kultury podległych jednostce samorządu terytorialnego, jeżeli są to obiekty wpisane do rejestru zabytków; dotacje dla organizacji pozarządowych oraz innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, na wsparcie realizacji zadań publicznych województwa warmińsko-mazurskiego w zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego;

2. źródła publiczne: zagraniczne

- fundusze Unii Europejskiej związane z programami uwzględniającymi dziedzictwo kulturowe, m.in.: Regionalny Program Operacyjny Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014-2020, Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko, Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich;

3. źródła prywatne:

- osób fizycznych – składki i zbiórki publiczne na określony cel;
- osób prawnych;
- organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji;
- kościelnych osób prawnych.

1. Źródła publiczne. Środki krajowe.

Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w Polsce może być finansowana z różnych źródeł, w tym w szczególności w ramach krajowych środków publicznych. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz.1568 z późn. zm.) dopuszcza możliwość udzielania dotacji z budżetu państwa przez dysponentów jego

części przeznaczonej na kulturę zarówno na poziomie krajowym, jak i wojewódzkim. Odpowiednio dotacje udzielane są, w drodze ogłaszanych konkursów, przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

I. Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego dysponuje instrumentami finansującymi działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego na mocy przyjętych rozwiązań wynikających z „Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020”. Jednym z trzech instrumentów wdrażania przyjętych celów częściowych są Narodowe Programy Kultury, w tym Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego”. Określony jest on poprzez podprogramy, priorytety i działania, które MKiDN realizuje w corocznie ogłaszanych programach.

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego co roku ogłasza Programy, w ramach których można się ubiegać o dofinansowanie projektów związanych z ochroną zabytków. Mimo, że są one ogłaszane każdego roku, zakres merytoryczny i tematyczny w poszczególnych latach zasadniczo nie ulegał zmianie.

Aplikowanie w Programach odbywa się na zasadzie konkursu, w ramach którego składa się wnioski w dwóch terminach:

I nabór – do dnia 31 października lub 30 listopada każdego roku,

II nabór – do dnia 31 marca każdego roku, o ile środki finansowe w danym programie bądź priorytecie nie zostaną wyczerpane w I naborze.

Projekty dotyczące ochrony i promocji dziedzictwa narodowego zostały zgrupowane w programie „Dziedzictwo kulturowe”, którego celem jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej.

Edycja 2014 tego Programu składa się z pięciu priorytetów:

„OCHRONA ZABYTEKÓW”

Celem priorytetu jest ochrona i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, konserwacja i rewaloryzacja zabytków oraz udostępnianie zabytków na cele publiczne. W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, planowanych do wykonania w 2014 roku lub wykonanych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku.

Dotacja na wykonanie prac lub robót budowlanych przy jednym i tym samym zabytku może być udzielona w wysokości do 50% ogółu nakładów na te prace lub roboty. W

szczególnie uzasadnionych przypadkach, jeżeli zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, albo gdy sytuacja wymaga niezwłocznego podjęcia prac lub robót budowlanych przy zabytku, dotacja może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót budowlanych. Jednakże należy podkreślić, że łączna wysokość dotacji udzielonych z budżetu gminnego czy samorządowego oraz z innych źródeł sektora finansów publicznych na dofinansowanie tych samych prac lub robót nie może przekraczać 100% wartości inwestycji.

Zgodnie z wymogiem ustawowym, art. 77 ww. ustawy, dotacja może finansować nakłady konieczne na:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;

16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt. 7-15;

17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

O dofinansowanie w ramach priorytetu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego – osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

Instytucja zarządzająca:

Departament Ochrony Zabytków,

ul. Ksawerów 13, 02-656 Warszawa

„WSPIERANIE DZIAŁAŃ MUZEALNYCH”

Celem priorytetu jest ochrona, zachowanie, prezentacja i popularyzacja materialnego dziedzictwa kulturowego. W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- organizacja czasowych wystaw muzealnych;
- modernizacja stałych wystaw muzealnych;
- tworzenie stałych wystaw muzealnych;
- publikacja katalogów do wystaw muzealnych;
- konserwacja muzealiów, archiwaliów, starych druków, rękopisów, kartografii, muzykaliów, ikonografii, grafiki artystycznej, dokumentów życia społecznego;
- zakup wyposażenia pracowni konserwatorskich.

O dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać mogą się:

- samorządowe instytucje kultury - z wyjątkiem instytucji współprowadzonych przez ministra i jednostki samorządu terytorialnego;
- organizacje pozarządowe;
- kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

Instytucja zarządzająca:

Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów,

ul. Okrężna 9, 02-916 Warszawa

„KULTURA LUDOWA”

Celem priorytetu jest wzmocnienie poczucia tożsamości regionalnej poprzez zachowanie, dokumentowanie i przekaz elementów kultury ludowej.

W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- zadań edukacyjnych, w tym warsztatów, kursów i szkoleń dotyczących zagadnień szeroko pojętej kultury ludowej, w tym niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- zadań z zakresu szeroko pojętej animacji kulturowej i społecznej prowadzonej w oparciu o niematerialne dziedzictwo kulturowe, wspomagających lokalne społeczności w twórczych działaniach nawiązujących do miejscowych tradycji;
- publikacji książkowych z zakresu dziedzictwa kultury ludowej;
- zadań dotyczących dokumentacji, archiwizacji i udostępniania unikalnych zjawisk z zakresu dziedzictwa kultury ludowej, w tym sztuki i rękodzieła ludowego, gwary, muzyki, tańca, śpiewu, obrzędowości, obyczajowości;
- zadań popularyzujących unikalne i żywe elementy kultury ludowej, w tym konkursy, przeglądy, festiwale sztuki i rękodzieła ludowego;
- zadań dotyczących ochrony architektury regionalnej;
- zadań o charakterze artystycznym, użytkowym inspirowanych tradycyjną twórczością ludową;
- projektów badawczych i popularyzatorskich z zakresu antropologii kulturowej, etnologii i etnografii.

Z priorytetu wyłączone są zadania związane z obchodami 200 rocznicy urodzin Oskara Kolberga, zadania archeologiczne, zadania o tematyce historycznej, w tym również rekonstrukcje wydarzeń historycznych i turnieje rycerskie, festyny, zloty i zawody regionalne oraz zakupy strojów ludowych.

O dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego:

- samorządowe instytucje kultury - z wyjątkiem instytucji współprowadzonych przez ministra i jednostki samorządu terytorialnego;
- organizacje pozarządowe;
- podmioty prowadzące działalność gospodarczą;
- kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

Instytucja zarządzająca:

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Departament Narodowych Instytucji Kultury,

ul. Krakowskie Przedmieście 15/17,

00-071 Warszawa

„OCHRONA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO ZA GRANICĄ”

Celem priorytetu jest dokumentowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej.

W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań realizowanych poza granicami i na terenie Rzeczypospolitej Polskiej:

- rewaloryzacji oraz prac remontowych i konserwatorskich w zabytkach polskich lub z Polską związanych, znajdujących się poza granicami kraju;
- rewaloryzacji, konserwacji, ochrony i zachowania zabytkowych cmentarzy i miejsc pamięci narodowej poza granicami kraju;
- dokumentowania utraconego i rozproszonego polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą, w tym badań naukowych, kwerend bibliotecznych, archiwalnych i inwentaryzacji;
- publikacji oraz promocji badań naukowych nad dziedzictwem narodowym poza granicami kraju;
- upamiętniania wybitnych osób lub zdarzeń historycznych związanych z dziedzictwem narodowym poza granicami kraju;
- pomocy instytucjom stowarzyszonym w Stałej Konferencji Muzeów, Bibliotek i Archiwów Polskich poza Krajem oraz innym instytucjom emigracyjnym i organizacjom polonijnym, prowadzącym działalność w zakresie ochrony dziedzictwa narodowego.

O dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego:

- państwowe instytucje kultury;
- samorządowe instytucje kultury;
- archiwa państwowe;
- organizacje pozarządowe;
- kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

Instytucja zarządzająca:

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Departament Dziedzictwa Kulturowego,
ul. Krakowskie Przedmieście 15/17, 00-071 Warszawa

„OCHRONA ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH”

Celem priorytetu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, zgodnie z zasadami konserwatorskimi opartymi na zasadzie zrównoważonego rozwoju zapisanej w art. 5 Konstytucji RP.

W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie zadań, służących ochronie dziedzictwa archeologicznego:

- ewidencja i inwentaryzacja zabytków archeologicznych metodą badań powierzchniowych, w tym kontynuacja badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski oraz weryfikacja badań dotychczasowych;
- nieinwazyjne badania archeologiczne, nie związane z planowanymi bądź realizowanymi inwestycjami, wykorzystujące nowoczesne metody i sprzęt;
- opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

O dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać się mogą następujące podmioty prawa polskiego:

- samorządowe instytucje kultury;
- państwowe instytucje kultury;
- organizacje pozarządowe;
- publiczne uczelnie akademickie;
- niepubliczne uczelnie akademickie;
- podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Instytucja zarządzająca:

Narodowy Instytut Dziedzictwa,
ul. Szeroki Dunaj 5, 00-255 Warszawa

„OCHRONA I CYFRYZACJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO”

Celem priorytetu jest zainicjowanie kompleksowego procesu cyfryzacji materialnych zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym zabytków, obiektów muzealnych, archiwalnych, bibliotecznych i audiowizualnych, znajdujących się pod opieką podmiotów spoza sfery finansów publicznych, których działalność nie jest nastawiona na osiągnięcie zysku, lub uczelni publicznych.

W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- opracowanie zasobów kultury i dziedzictwa narodowego ze szczególnym uwzględnieniem niepaństwowego zasobu archiwalnego wraz z przeprowadzeniem koniecznych prac konserwatorskich;
- digitalizacja zasobów kultury i dziedzictwa narodowego uwzględniająca przeprowadzenie niezbędnych prac konserwatorskich;
- udostępnianie cyfrowych zasobów za pośrednictwem urządzeń multimedialnych lub/oraz sieci rozległych (Internetu) poprzez portale internetowe;

- przechowywanie zasobów cyfrowych z zapewnieniem trwałości i bezpieczeństwa danych cyfrowych.

O dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego:

- organizacje pozarządowe;
- kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne;
- uczelnie publiczne.

Instytucja zarządzająca:

Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów,
ul. Goraszewska 7, 02-910 Warszawa

„KOLBERG 2014 - PROMESA MINISTRA KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO”

Celem programu jest uczczenie 200. rocznicy urodzin Oskara Kolberga poprzez działania o charakterze badawczym, dokumentacyjnym, edukacyjnym, artystycznym, naukowym i wydawniczym, a także inspirowane szeroko rozumianą kulturą ludową i tradycyjną.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących zadań:

1) Tradycja żywa w działaniu:

a) Zadania związane z prowadzeniem działań dokumentujących współczesne zjawiska z zakresu folkloru słownego, muzycznego i tanecznego, sztuk wizualnych, zdobniczych i architektury regionalnej, obrzędowości i obyczajowości, języka regionalnego i gwary:

- prowadzenie badań terenowych oraz dokumentacja fotograficzna, audio i wideo badanych zjawisk kulturowych oraz opracowywanie materiałów terenowych;
- udostępnianie materiałów z badań terenowych poprzez tworzenie ogólnodostępnych baz danych z zachowaniem i poszanowaniem praw autorskich.

b) Zadania związane z upowszechnianiem dorobku badaczy i dokumentalistów:

- produkcja lub koprodukcja materiałów audiowizualnych oraz przygotowanie i postprodukcja materiałów audiowizualnych dotąd nierozpowszechnianych, w celu ich rozpowszechniania za pomocą różnych form przekazu, zawierających archiwalne i współczesne nagrania;
- projektowanie interaktywnych stron internetowych i platform edukacyjnych zbudowanych w oparciu o archiwalia, zbiory i kolekcje muzyczne;
- organizacja wystaw i innych form prezentujących zbiory, archiwalia, eksponaty;
- opracowywanie materiałów dla osób z ograniczeniami sprawności.

c) Zadania realizowane we współpracy międzyrodowiskowej z podmiotami reprezentującymi środowiska lokalne, których celem jest wymiana doświadczeń w zakresie twórczości muzycznej, słownej, tanecznej i wizualnej, w tym warsztaty mistrzowskie, których efektem będzie opracowana i udostępniona dokumentacja oraz organizacja nowoczesnych projektów edukacyjnych i interdyscyplinarnych z użyciem nowych mediów, włączenie projektów z obszaru przemysłów kreatywnych;

d) Zadania realizowane we współpracy międzynarodowej z podmiotami pochodzącymi z obszarów, które opisywał Oskar Kolberg, które mają na celu wymianę doświadczeń w zakresie dokumentacji, upowszechniania i udostępniania treści tradycyjnych, między innymi poprzez wspólne organizowanie badań, wystaw i koncertów.

2) Tradycja jako inspiracja:

a) Zadania związane z przekazem treści kulturowych:

- koncerty muzyki inspirowanej muzyką tradycyjną;
- organizacja warsztatów i szkoleń dla profesjonalistów;
- realizacja indywidualnych lekcji / kursów / warsztatów opartych na relacji mistrz – uczeń.

b) Zadania związane z tworzeniem nowych dzieł zainspirowanych tradycją:

- opracowania sceniczne utworów kompozytorów odwołujących się do kultur tradycyjnych polskich oraz ich wystawienie;
- realizacja audycji radiowych i dzieł audiowizualnych prezentujących dorobek kultur tradycyjnych oraz współczesnych ich interpretacji;
- ogłaszanie i przeprowadzanie konkursów na współczesne kompozycje utworów muzycznych i tanecznych, a także sztuk teatralnych nawiązujących do kultur tradycyjnych lub odwołujących się do już istniejącego dorobku muzycznego, tanecznego i teatralnego w tym zakresie.

3) Tradycja udokumentowana jako źródło:

a) Zadania związane z konserwacją i zabezpieczaniem archiwów oraz ich udostępnianiem w Internecie:

- skanowanie i obróbka techniczna materiałów pochodzących z badań terenowych i udostępnienie ich w Internecie;
- projektowanie i uzupełnianie bibliotek cyfrowych o skany wydawnictw wydanych przed 1945 rokiem, a także skanowanie roczników muzealnych, czasopism naukowych i popularnonaukowych;
- projektowanie stron internetowych poświęconych zespołom archiwaliów, a także tworzenie otwartych portali poświęconych „historii mówionej”.

b) Zadania związane z wydawaniem książek i czasopism, prezentujących wyniki badań dotyczących zjawisk polskiej kultury tradycyjnej:

- reprinty książek wydanych przed 1945 rokiem ze szczególnym uwzględnieniem monografii opatrzonych współczesnymi, krytycznymi wprowadzeniami i/lub komentarzami;
- tłumaczenia z języków obcych na język polski ważnych dzieł dokumentujących zjawiska i procesy kulturowe, będące efektem realizowanych na obszarze naszego kraju (w granicach II RP) badań;
- wydawanie numerów czasopism ze szczególnym uwzględnieniem numerów monograficznych;
- wydawanie publikacji o charakterze edukacyjnym i popularyzatorskim;
- wydawanie antologii tekstów archiwalnych poświęconych wybranym zagadnieniom lub będące zbiorem tekstów jednego autora.

4) Kompleksowe zadania multidyscyplinarne łączące wybrane spośród działań określonych w pkt. 1-3.

O dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego:

- państwowe instytucje kultury;
- samorządowe instytucje kultury;
- organizacje pozarządowe;
- kościoły i związki wyznaniowe;
- uczelnie (w tym artystyczne);
- szkoły publiczne i niepubliczne (w tym artystyczne);
- podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Instytucja zarządzająca:

Instytut Muzyki i Tańca,

ul. Fredry 8, 00-097 Warszawa

„PROGRAM WIELOLETNI MINISTRA KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO KULTURA+”

Celem realizowanego w latach 2011-2015 Programu Wieloletniego KULTURA+ jest poprawa dostępu do kultury oraz uczestnictwa w życiu kulturalnym na terenach wiejskich i wiejsko-miejskich, poprzez modernizację i budowę infrastruktury bibliotecznej oraz digitalizację zasobów polskich muzeów, bibliotek i archiwów.

Program KULTURA+ składa się z dwóch Priorytetów:

- Priorytetu „Biblioteka+. Infrastruktura bibliotek”, zarządzanego przez Instytut Książki w Krakowie. W ramach priorytetu wspierany jest remont, przebudowa, rozbudowa i budowa budynków bibliotek w małych gminach. Wszystkie informacje na temat priorytetu dostępne są na stronie: www.bibliotekaplus.pl.

- Priorytetu „Digitalizacja”, zarządzanego przez Narodowy Instytut Audiowizualny. Priorytet „Digitalizacja” ma na celu poszerzenie i ułatwienie dostępu do cyfrowych zasobów polskiego dziedzictwa kulturowego, poprzez digitalizację zbiorów i rozbudowę pracowni digitalizacyjnych. Informacje dostępne są na stronie: www.nina.gov.pl.

II. Wojewódzki Konserwator Zabytków

Warmińsko-Mazurski Wojewódzki Konserwator Zabytków, działając z upoważnienia ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r. Nr 162 poz. 1568 z późn. zm.) ustala kryteria i sposób naboru wniosków oraz rozdziału środków finansowych na cele związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami w ramach środków przyznanych przez Wojewodę Warmińsko-Mazurskiego, pozostających w jego dyspozycji. Rodzaje kwalifikujących się zadań:

- prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowane do przeprowadzenia w roku udzielenia dotacji niewymagające wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych;
- prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowane do przeprowadzenia w roku udzielenia dotacji wymagające wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych;
- prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (tzw. refundacja).

Warunkiem ubiegania się właściciela lub posiadacza zabytku o dotację celową na prace przy zabytku jest posiadanie odrębnej decyzji o wpisie obiektu do rejestru zabytków lub wyszczególnienie zabytku w decyzji wpisującej zespół obiektów do rejestru zabytków województwa warmińsko-mazurskiego

Uprawnieni wnioskodawcy:

- osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego; z wnioskiem o udzielenie dofinansowania, o którym mowa w § 2 pkt 1 lit. c), może wystąpić wnioskodawca, którego działalność nie jest finansowana ze środków

publicznych, po wykonaniu wszystkich prac lub robót przy zabytku określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych może obejmować nakłady konieczne na prace lub roboty określone w art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. nr 162, poz. 1568 ze zm.):

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w punktach oznaczonych literami g.-o;
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Wnioski o udzielenie dofinansowania zadań składa się w terminach:

- do dnia 28 lutego - na dofinansowanie prac, które zostaną przeprowadzone w bieżącym roku,

- do dnia 30 czerwca - na dofinansowanie prac przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku tzw. refundacja

III. Budżety jednostek samorządu terytorialnego

Ustawodawca w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przewidział też możliwość dofinansowywania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków ze środków jednostek samorządu terytorialnego na zasadach określonych przez organy stanowiące tych jednostek. Dotyczy to samorządów wszystkich szczebli.

W każdym przypadku o dotację może ubiegać się, w drodze corocznie ogłaszanego konkursu, każdy podmiot posiadający tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, ograniczonego prawa rzeczowego, trwałego zarządu albo stosunku zobowiązaniowego. Ze środków dotacji można dofinansować wykonanie planowanych prac lub robót budowlanych tylko przy zabytkach wpisanych do rejestru, które mieszczą się w katalogu wskazanym w w/w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Analogicznie jak w przypadku dotacji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego i Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na realizację w/w zadań, dotacja na wykonanie prac lub robót budowlanych przy jednym i tym samym zabytku może być udzielona w wysokości do 50% ogółu nakładów na te prace lub roboty. W szczególnie uzasadnionych przypadkach może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót budowlanych.

Na szczeblu wojewódzkim od 2009 r. co roku w budżecie województwa zabezpieczane są środki finansowe przeznaczone na udzielenie dotacji na wykonanie prac lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków województwa warmińsko-mazurskiego.

Ponadto w ramach sprawowanego mecenatu zarówno przez samorząd województwa, jak i gminny, udzielane są, w drodze corocznie ogłaszanych konkursów ofert, dotacje dla organizacji pozarządowych oraz innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, na wsparcie realizacji zadań publicznych w zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

2. Źródła publiczne. Środki zagraniczne.

Możliwość finansowania ochrony zabytków została włączona do działań współfinansowanych środkami finansowymi Unii Europejskiej. Wejście Polski do Unii Europejskiej otworzyło wiele nowych możliwości związanych z realizacją projektów z

zakresu kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Fundusze europejskie, tj. fundusze strukturalne, programy wspólnotowe oraz Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego i Norweski Mechanizm Finansowy umożliwiły realizację wielu ciekawych inicjatyw, zarówno tych o charakterze infrastrukturalnym, jak i przedsięwzięć artystycznych. Działania związane z zakresem kultury i ochrony dziedzictwa narodowego mogą być dofinansowywane z dwóch zasadniczych źródeł:

I. Fundusze Unii Europejskiej

1. Fundusze strukturalne i Fundusz Spójności:

1.1. Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego, m.in.

- Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko,
- Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka,
- Regionalny Program Operacyjny Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014–2020,
- Program Operacyjny Europejskiej Współpracy Terytorialnej.

1.2. Europejski Fundusz Społeczny

- Program Operacyjny Kapitał Ludzki.

2. Fundusz: rolny i rybacki:

– Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich

- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020,

– Europejski Fundusz Rybacki

- Program Operacyjny Zrównoważony rozwój sektora rybołówstwa i nadbrzeżnych obszarów rybackich.

II. Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego i Norweski Mechanizm Finansowy

Oprócz funduszy, wskazanych powyżej, istnieją **inicjatywy wspólnotowe**. Obecnie funkcjonują trzy nowe inicjatywy:

JESSICA – celem tego wspólnego przedsięwzięcia Komisji Europejskiej, Europejskiego Banku Inwestycyjnego oraz Banku Rozwoju Rady Europy jest wspieranie inwestycji służących zapewnieniu zrównoważonego rozwoju w miastach. Zakres wsparcia w ramach inicjatywy obejmuje również coraz szerszy krąg tematyczny – rozpoczynając od rewitalizacji, poprzez edukację, kulturę, turystykę i transport a kończąc na odnawialnych źródłach energii.

Inicjatywa JESSICA przewiduje stworzenie specjalnych funduszy rozwoju miast lub funduszy powierniczych, zasilonych środkami strukturalnymi, których zadaniem będzie wspieranie, przy pomocy instrumentów finansowych, projektów realizowanych w ramach

zintegrowanych planów rozwoju miejskiego. Beneficjenci, dzięki tej inicjatywie będą mieli dostęp do dogodnych instrumentów finansowych, takich jak korzystne kredyty, środki kapitałowe lub gwarancje często konieczne do realizacji projektów, ale nie będą mieli możliwości pozyskania dotacji. Inicjatywa Jessica jest nowatorskim podejściem do wykorzystywania środków unijnych, zakładającym odejście od finansowania dotacyjnego na rzecz finansowania zwrotnego. Dzięki jej pilotażowemu wdrożeniu w ramach obecnego okresu programowania, część polskich regionów, które zdecydowały się na jej wdrażanie, zdobędzie niezwykle cenne doświadczenie, umożliwiające efektywniejsze wdrażanie nowatorskich instrumentów inżynierii finansowej, które mają stanowić główną oś najbliższej perspektywy finansowej UE na lata 2014–2020.

Z finansowania w ramach Inicjatywy Jessica mogą skorzystać projekty uprawnione do dofinansowania w ramach działania regionalnego programu operacyjnego, z którego środki zostały wyodrębnione w celu sfinansowania Inicjatywy Jessica w danym regionie. Wśród przykładowych rodzajów projektów wymienić można m.in. przebudowę budynków lub zespołów obiektów w celu nadania im innych niż dotąd funkcji użytkowych (np. na cele gospodarcze, społeczne, kulturowe) lub przystosowanie obiektów do nowych wymagań bez zmiany ich funkcji (wymiana instalacji, elementów konstrukcyjnych, itp.) przy jednoczesnym zachowaniu walorów historycznych i architektonicznych istniejących obiektów; przywrócenie wartości obejmujące remont lub modernizację obiektów o szczególnej wartości zabytkowej, mające na celu wyeksponowanie wartości zabytkowych danego obiektu; zagospodarowanie terenów przemysłowych i powojkowych na cele usługowe, handlowe, rozrywkowe, kulturalne, itp.

JASPERS – jest to wsparcie udzielane potencjalnym beneficjentom projektów indywidualnych o charakterze infrastrukturalnym, które zostaną zgłoszone przez instytucję zarządzającą programem operacyjnym. Do wsparcia kwalifikują się projekty duże, czyli takie których całkowita szacunkowa wartość wynosi co najmniej 25 mln euro w sektorze środowiska oraz 50 mln w pozostałych sektorach. Przedmiotem wsparcia jest pomoc doradcza mająca na celu przygotowanie projektów do realizacji, w tym m.in. weryfikacja przygotowanej dokumentacji oraz analiza wybranych problemów. Beneficjent zasadniczo nie ponosi kosztów doradztwa z JASPERS. Jedynymi wydatkami z jakimi może się liczyć są koszty dostarczania dokumentów oraz organizacji spotkań.

Szczegółowe informacje: www.mrr.gov.pl

www.funduszeuropejskie.gov.pl

JEREMIE – inicjatywa ta ma na celu poprawę wykorzystania oraz zwiększenie efektywności środków przeznaczanych na wsparcie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w ramach funduszy strukturalnych. Pozwala ona na skorzystanie z wiedzy i doświadczenia Europejskiego Funduszu Inwestycyjnego przy opracowywaniu programów operacyjnych w zakresie wsparcia Ministerstwa Skarbu Państwa za pomocą odnawialnych instrumentów inżynierii finansowej, a następnie wdrażanie uzgodnionych instrumentów w ramach inicjatywy. JEREMIE to zatem wsparcie dla instrumentów finansowych, np. funduszy kapitałowych, na rzecz poprawy dostępu do funduszy wsparcia rozwoju małych i średnich firm, a także mikroprzedsiębiorstw w regionach. Pomoc oferowana w ramach JEREMIE nie ma charakteru bezpośredniego dofinansowania, ale udzielana jest w formie rynkowych instrumentów finansowych, co sprawia, że jest to pomoc zwrotna. Istotą inicjatywy JEREMIE jest bowiem dostarczenie środków unijnych nie bezpośrednio do małych i średnich przedsiębiorstw, ale do pośredników finansowych co sprawia, że wyróżnia się od tradycyjnych dotacji unijnych swoim odnawialnym mechanizmem dofinansowania.

Szczegółowe informacje: www.jeremie.com.pl

FUNDUSZE UNII EUROPEJSKIEJ

Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014-2020

Środki na projekty o charakterze ponadregionalnym z zakresu dziedzictwa dostępne są w ramach **Priorytetu XI „Kultura i dziedzictwo kulturowe”**. Priorytet ten ma na celu aktywne wspieranie rozbudowę i modernizację infrastruktury kultury i szkolnictwa artystycznego oraz ochronę dziedzictwa kulturowego o znaczeniu europejskim i światowym. Działanie XI.1 „Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ponadregionalnym”. Pomocy finansowej udziela się podmiotom z tytułu inwestycji w zakresie: rewitalizacji, rewaloryzacji, konserwacji, renowacji, restauracji, zachowania, a także adaptacji na cele kulturalne obiektów wpisanych do rejestru zabytków i zespołów tych obiektów wraz z ich otoczeniem, zakupu i remontu trwałego wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej w obiektach będących celem projektu (wyłącznie jako jeden z elementów projektu), konserwacji zabytkowych muzealiów, starodruków, księgozbiorów, archiwaliów i zbiorów filmowych, zabezpieczenia zabytków przed kradzieżą i zniszczeniem, rozwoju zasobów cyfrowych w dziedzinie kultury, w tym: digitalizację zabytkowych zasobów bibliotecznych i muzealnych oraz archiwaliów i zbiorów filmowych, tworzenia wirtualnych instytucji kultury (dot. wykorzystania w tym celu zbiorów zabytkowych i/lub o szczególnej wartości historycznej), przygotowania kompleksowej dokumentacji niezbędnej do wnioskowania i realizacji przedsięwzięcia w ramach działania. W ramach działania można się

ubiegać o dofinansowanie w wysokości do 85% kosztów kwalifikowanych projektu. Minimalna wartość projektu wynosi 20 mln zł.

Dla projektów dotyczących wyłącznie: konserwacji zabytków ruchomych, rozwoju zasobów cyfrowych w dziedzinie kultury, w tym digitalizacji zabytkowych zasobów bibliotecznych, muzealnych, archiwalnych i zbiorów filmowych, zabezpieczenia zabytków przed kradzieżą i zniszczeniem, tworzenie wirtualnych instytucji kultury (dot. wykorzystania w tym celu zbiorów zabytkowych), minimalna wartość projektu wynosi 4 mln zł. Ponadto dla wszystkich typów projektów realizowanych przez instytucje kultury państwowe i współprowadzone z ministrem właściwym ds. kultury i dziedzictwa narodowego, archiwa państwowe oraz dopuszczone w działaniu typy szkół i uczelni artystycznych minimalna wartość projektu wynosi 4 mln zł.

Rodzaje beneficjentów: instytucje kultury (państwowe, samorządowe oraz współprowadzone z ministrem właściwym ds. kultury i ochrony dziedzictwa narodowego); jednostki samorządu terytorialnego; kościoły i związki wyznaniowe; organizacje pozarządowe; archiwa państwowe; szkoły artystyczne (dla których organem prowadzącym jest minister właściwy ds. kultury i ochrony dziedzictwa narodowego lub jednostki samorządu terytorialnego), wyłącznie w zakresie zadań z obszaru digitalizacji zabytkowych zbiorów, konserwacji zabytków ruchomych oraz ich zabezpieczenia przed kradzieżą i zniszczeniem; uczelnie artystyczne (nadzorowane przez ministra właściwego ds. kultury i ochrony dziedzictwa narodowego) wyłącznie w zakresie zadań z obszaru digitalizacji zabytkowych zbiorów, konserwacji zabytków ruchomych oraz ich zabezpieczenia przed kradzieżą i zniszczeniem; publiczne uczelnie wyższe, inne niż artystyczne wyłącznie w zakresie zadań z obszaru digitalizacji zabytkowych zbiorów, konserwacji zabytków ruchomych oraz ich zabezpieczenia przed kradzieżą i zniszczeniem; partnerstwa zawiązane w ramach określonego w działaniu katalogu beneficjentów.

Działanie XI.2 „Rozwój oraz poprawa stanu infrastruktury kultury o znaczeniu ponadregionalnym”.

Celem jest rozwój oraz poprawa infrastruktury kultury o znaczeniu ponadregionalnym oraz zwiększenie dostępu do kultury. W ramach działania wspierane będą projekty z zakresu rozwoju oraz poprawy stanu niezabytkowej infrastruktury kultury o znaczeniu ponadregionalnym. Prace w obiektach zabytkowych wraz z ich otoczeniem mogą być realizowane jedynie jako niezbędny (dodatkowy) element projektu. Pomocy finansowej udziela się podmiotom z tytułu inwestycji w zakresie: budowy, rozbudowy, remontu i przebudowy instytucji kultury, zakupu i remontu trwałego wyposażenia do prowadzenia

działalności kulturalnej (wyłącznie jako jeden z elementów projektu), przygotowania kompleksowej dokumentacji niezbędnej do wnioskowania i realizacji przedsięwzięcia w ramach działania.

W ramach Działania można się ubiegać o dofinansowanie w wysokości do 85% kosztów kwalifikowanych. Minimalna wartość projektu wynosi 20 mln zł. Dla projektów, gdzie beneficjentami są instytucje kultury państwowe oraz współprowadzone z ministrem właściwym ds. kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz archiwa państwowe, minimalna wartość projektu wynosi 4 mln zł.

Rodzaje beneficjentów: instytucje kultury (państwowe, samorządowe oraz współprowadzone z ministrem właściwym ds. kultury i ochrony dziedzictwa narodowego); organizacje pozarządowe; kościoły i związki wyznaniowe; archiwa państwowe; jednostki samorządu terytorialnego; partnerstwa związane w ramach określonego w działaniu katalogu beneficjentów.

Działanie XI.3. Infrastruktura szkolnictwa artystycznego.

W ramach Priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie infrastruktury szkolnictwa artystycznego. W ramach działania wspierane są projekty z zakresu rozwoju i poprawy stanu infrastruktury szkół i uczelni artystycznych oraz prac prowadzonych w obiektach zabytkowych oraz zespołach tych obiektów wraz z ich otoczeniem.

Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka 2014-2020

Głównym celem Programu jest rozwój polskiej gospodarki w oparciu o innowacyjne przedsiębiorstwa. Wspierana i promowana będzie innowacyjność na poziomie co najmniej krajowym lub międzynarodowym.

Projekty z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa narodowego mogą być realizowane w ramach **Priorytetu VI „Polska gospodarka na rynku międzynarodowym”**.

Działanie VI.4 „Inwestycje w produkty turystyczne o znaczeniu ponadregionalnym”.

Jego celem jest wsparcie inwestycji dla stworzenia konkurencyjnych i innowacyjnych produktów turystycznych o charakterze unikatowym i ponadregionalnym, przy zachowaniu chłonności terenów turystycznych i ich pojemności turystycznej.

W ramach Działania VI.4 wspierane będą indywidualne projekty turystyczne (wyłącznie tryb indywidualny wyboru projektów), o następującym charakterze: kompleksowe ponadregionalne projekty obejmujące inwestycje w spójną infrastrukturę unikatowych produktów turystycznych; projekty przewidujące wsparcie dla obiektów stanowiących wyjątkowe atrakcje turystyczne znajdujące się na liście Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO lub uznane przez Prezydenta RP za Pomniki Historii.

Minimalna wartość projektu wynosi 10 mln zł.

Beneficjenci: jednostki samorządu terytorialnego i instytucje im podległe; jednostki administracji rządowej i instytucje im podległe; instytucje otoczenia biznesu, w tym izby gospodarcze, fundacje i stowarzyszenia non-profit działające na rzecz sektora turystycznego; przedsiębiorcy.

Regionalny Program Operacyjny Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014-2020

Regionalne Programy Operacyjne realizowane są w celu podnoszenia konkurencyjności regionów przez samorządy poszczególnych województw. RPO są dopełnieniem programów o charakterze centralnym, obejmujących swym zakresem obszar całego kraju, tj.: PO Infrastruktura i Środowisko, PO Innowacyjna Gospodarka oraz PO Kapitał Ludzki.

W ramach RPO zagwarantowano wsparcie dla kultury dotyczące działań z zakresu zachowania dziedzictwa kulturowego, budowy, rozbudowy oraz rozwoju publicznej infrastruktury kultury, a także digitalizacji zasobów dziedzictwa kulturowego oraz rozwoju społeczeństwa informacyjnego w obszarze kultury. W momencie powstawania Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Kutnowskiego nie były jeszcze znane szczegóły programu na lata 2014-2020, jednak ze względu na analogiczne zakresy osi priorytetowych co w latach 2007-2013, można się spodziewać, że o środki na projekty z zakresu kultury i dziedzictwa narodowego będzie można się starać w ramach:

Osi Priorytetowej 5 „Infrastruktura społeczna”

Działanie 5.4 „Infrastruktura kultury”. W poprzednim okresie finansowania dofinansowanie można było otrzymać na następujące zadania: prace konserwatorskie, restauratorskie lub inne roboty budowlane dopuszczalne w przypadku zabytków (odpowiednio – obiektów historycznych) nieruchomych z zachowaniem pełnionych przez nie dotychczas funkcji kulturalnych lub nadaniem takich funkcji, budowa bądź przebudowa infrastruktury kulturalnej lub zakup wyposażenia do obiektów instytucji kultury, zabezpieczenie zasobów instytucji kulturalnych na wypadek zagrożeń, szczególnie w zakresie zabezpieczeń przeciwpożarowych i przeciwwłamaniowych, digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego pod warunkiem powszechnego udostępnienia stworzonej bazy, tworzenie i rozwój sieci punktów informacji kulturalnej (w tym także przygotowanie i dystrybucja nieodpłatnych publikacji służących informacji kulturalnej), systemów oznakowania obszarów i obiektów atrakcyjnych kulturowo, tworzenie i rozwój systemów e-informacji kulturalnej, organizacja wydarzeń kulturalnych, mających wpływ na wzrost znaczenia kultury jako czynnika stymulującego rozwój społeczno

gospodarczy oraz tożsamości regionalnej (tylko jako element projektu infrastrukturalnego, w uzasadnionych przypadkach, gdy jest to konieczne dla pomyślnej realizacji projektu o charakterze inwestycyjnym), kampanie promocyjne w kraju i zagranicą, których celem jest promowanie kultury regionu, w tym udział w wystawach i imprezach kulturalnych, przygotowanie programów tworzenia, rozwoju lub promocji lokalnych i regionalnych produktów kulturowych, w tym przede wszystkim wykonanie analiz potencjału i popytu.

O dotację mogły ubiegać się: jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia, jednostki organizacyjne jednostek samorządu terytorialnego, posiadające osobowość prawną, organy administracji rządowej, instytucje kultury, wyższe szkoły artystyczne, jednostki sektora finansów publicznych posiadające osobowość prawną, kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych, organizacje pozarządowe, przedsiębiorcy.

Priorytet 6 „Odnowa Obszarów Miejskich”

Działanie 6.1 „Rewitalizacja obszarów problemowych”.

Dofinansowanie można otrzymać na następujące zadania: odbudowa, renowacja lub modernizacja budynków lub obiektów (w szczególności w zdegradowanych dzielnicach miast, osiedlach mieszkaniowych, obszarach poprzemysłowych i powojkowych), lub ich adaptacja do nowych funkcji, przyczyniające się do tworzenia nowych miejsc pracy oraz neutralizacji niekorzystnych zjawisk społecznych, gospodarczych i ekologicznych, prace konserwatorskie, restauratorskie lub inne roboty budowlane dopuszczalne w przypadku zabytków nieruchomych (odpowiednio – obiektów historycznych) w celu przystosowania w/w obiektów do nowych funkcji lub utrzymania funkcji dotychczasowych, kompleksowe zagospodarowanie przestrzeni publicznej rewitalizowanych terenów, w tym budowa lub przebudowa małej architektury oraz tworzenie lub modernizacja miejsc rekreacji i terenów zielonych, przygotowanie terenów na obszarach objętych rewitalizacją pod realizację nowych inwestycji gospodarczych (w tym uzbrojenie terenu pod przyszłe inwestycje, wyburzanie obiektów, adaptacja obiektów do potrzeb działalności gospodarczej oraz modernizacja istniejącej infrastruktury sieciowej), wymiana, budowa, przebudowa lub modernizacja instalacji komunalnej (w tym przede wszystkim wodno-kanalizacyjnej, elektrycznej, ciepłowniczej i gazowej) w rewitalizowanych obiektach, budowa systemów monitoringu w celu podniesienia bezpieczeństwa publicznego, budowa systemów zabezpieczeń przeciwpożarowych i przeciwwłamaniowych w rewitalizowanych obiektach.

O dotację mogą ubiegać się: jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia, jednostki organizacyjne JST posiadające osobowość prawną, jednostki

sektora finansów publicznych posiadające osobowość prawną, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych, spółdzielnie i wspólnoty mieszkaniowe, TBS, przedsiębiorcy.

Program Operacyjny Kapitał Ludzki 2014-2020

Program umożliwia pełne wykorzystanie potencjału zasobów ludzkich poprzez realizację tzw. „projektów miękkich” (nieinwestycyjnych), aktywne włączenie się instytucji i organizacji sektora kultury w rozwój zasobów ludzkich m.in. poprzez: upowszechnienie i modernizację systemu edukacji (w tym szkół i uczelni artystycznych), upowszechnianie modelu kształcenia przez całe życie, udział w procesie integracji społecznej i zapobieganiu wykluczeniu społecznemu (domy kultury, biblioteki, organizacje związków wyznaniowych, działające w obszarze pomocy społecznej).

Program umożliwia realizację działań z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa narodowego w ramach wielu priorytetów, m.in.:

priorytety centralne:

Priorytet 4 „Szkolnictwo wyższe i nauka”

Działanie 4.1 „Wzmocnienie i rozwój potencjału dydaktycznego uczelni oraz zwiększenie liczby absolwentów kierunków o kluczowym znaczeniu dla gospodarki opartej na wiedzy”, Poddziałanie 4.1.1 „Wzmocnienie potencjału dydaktycznego uczelni”. Pomocy finansowej udziela się podmiotom w zakresie: otwierania nowych, atrakcyjnych kierunków studiów, organizacji praktyk studenckich, wsparcia stypendialnego, pomocy studentom niepełnosprawnym w dostępie do oferty wyższych uczelni.

priorytety regionalne:

Priorytet 7 „Promocja integracji społecznej”

Działanie 7.2 „Przeciwdziałanie wykluczeniu i wzmocnienie sektora ekonomii społecznej”, Poddziałanie 7.2.1 „Aktywizacja zawodowa i społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym – projekty konkursowe”. Pomocy finansowej udziela się na projekty: zakładające utworzenie centrów integracji społecznej w gminnych bibliotekach i domach kultury w celu poprawy dostępu do zatrudnienia osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, zajęcia o charakterze kulturalnym (np. warsztaty muzyczne), mające na celu przywrócenie osób zagrożonych wykluczeniem do życia społecznego, pozaszkolne formy integracji społecznej młodzieży (np. warsztaty teatralne w domach kultury).

Działanie 7.3 „Inicjatywy lokalne na rzecz aktywnej integracji”

Pomocy finansowej udziela się na projekty: realizujące pozaszkolne formy integracji społecznej młodzieży, kulturalne inicjatywy lokalne na terenach wiejskich (np. z zakresu kultywowania tradycji).

Priorytet 9 „Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionach”

Działanie 9.5 „Oddolne inicjatywy edukacyjne na obszarach wiejskich”

Działanie przyczynia się do pobudzenia aktywności mieszkańców obszarów wiejskich na rzecz samoorganizacji i tworzenia lokalnych inicjatyw ukierunkowanych na rozwój edukacji i podnoszenia poziomu wykształcenia mieszkańców obszarów wiejskich. Pomocy finansowej udziela się na projekty: tworzenia i wsparcia działalności inicjatyw ukierunkowanych na pobudzenie świadomości środowisk lokalnych i ich zaangażowanie w działania na rzecz rozwoju edukacji na terenach wiejskich i podnoszenia poziomu wykształcenia i kwalifikacji mieszkańców obszarów wiejskich oraz rozwoju usług edukacyjnych na tych obszarach.

Pogram Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich jest instrumentem realizacji polityki Unii Europejskiej w zakresie rozwoju obszarów wiejskich. Podstawowym celem Programu jest realizacja koncepcji wielofunkcyjności rolnictwa i obszarów wiejskich. Zakłada ona wzmocnienie ekonomiczne gospodarstw rolnych i wzrost konkurencyjności sektora rolno-spożywczego, z jednoczesnym zapewnieniem instrumentów na rzecz różnicowania działalności gospodarczej w kierunku pozyskania i stworzenia alternatywnych źródeł dochodów mieszkańców wsi. O środki na projekty z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa narodowego można starać się w ramach: Priorytetu 3 „Jakość życia na obszarach wiejskich i zróżnicowanie gospodarki wiejskiej” (Działanie 3.4. „Odnowa i rozwój wsi”) oraz Priorytetu 4 „Leader” (Działanie 4.1. „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju”, Działanie 4.2. „Wdrażanie projektów współpracy”).

Priorytet 3 „Jakość życia na obszarach wiejskich i zróżnicowanie gospodarki wiejskiej”

Działanie 3.4. „Odnowa i rozwój wsi”

Pomocy finansowej udziela się podmiotom z tytułu inwestycji w zakresie: budowy, przebudowy, remontu lub wyposażenia obiektów: • pełniących funkcje publiczne, społeczno-kulturalne, rekreacyjne i sportowe, • służących promocji obszarów wiejskich, w tym propagowaniu i zachowaniu dziedzictwa historycznego, tradycji, sztuki oraz kultury, kształtowania obszaru przestrzeni publicznej; budowy remontu lub przebudowy infrastruktury związanej z rozwojem funkcji turystycznych, sportowych lub społeczno-kulturalnych; zakupu obiektów charakterystycznych dla tradycji budownictwa w danym regionie, w tym budynków

będących zabytkami, z przeznaczeniem na cele publiczne; odnawiania, eksponowania lub konserwacji lokalnych pomników historycznych, budynków będących zabytkami lub miejsc pamięci; kultywowania tradycji społeczności lokalnej oraz tradycyjnych zawodów.

O dofinansowanie ubiegać się może: gmina, instytucja kultury, dla której organizatorem jest jednostka samorządu terytorialnego, osoba prawna lub jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej, działająca na podstawie przepisów o stosunku Państwa do Kościoła w Rzeczypospolitej Polskiej, o stosunku Państwa do innych kościołów i związków wyznaniowych oraz o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, organizacja pozarządowa o statusie organizacji pożytku publicznego w rozumieniu ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, której cele statutowe są zbieżne z celami działania "Odnowa i rozwój wsi" objętego PROW 2007-2013.

Priorytet 4 „Leader”

Działanie 4.1. „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju”

Działanie ma na celu umożliwienie mieszkańcom obszaru objętego lokalną strategią rozwoju (LSR) realizacji projektów w ramach tej strategii. Realizacja strategii powinna przyczynić się do poprawy jakości życia na obszarach wiejskich m.in. poprzez wzrost aktywności lokalnych społeczności oraz stymulowanie powstawania nowych miejsc pracy. W ramach realizacji LSR, zatwierdzonych przez samorząd województwa, LGD wybiera projekty do realizacji w ramach środków przyznanych na realizację strategii. Pracownicy LGD pomagają wnioskodawcom w przygotowaniu projektów. Wnioski te mogą dotyczyć projektów kwalifikujących się do udzielenia pomocy w ramach działań osi 3: Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej: • Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej, • Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw, • Odnowa i rozwój wsi, • oraz innych projektów zwanych dalej „małymi projektami”, które nie kwalifikują się do wsparcia w ramach działań osi 3, ale przyczyniają się do osiągnięcia celów tej osi, tj. poprawy jakości życia lub większego zróżnicowania działalności gospodarczej na obszarze działania LGD.

Dla małych projektów, działania mogą dotyczyć, m.in.: organizacji szkoleń i innych przedsięwzięć o charakterze edukacyjnym i warsztatowym dla ludności z obszaru objętego LSR; promocji i rozwoju lokalnej aktywności, w tym promocji lokalnej twórczości kulturalnej i artystycznej, z wykorzystaniem lokalnego dziedzictwa kulturowego, historycznego oraz przyrodniczego; rozwoju agroturystyki i turystyki na obszarach wiejskich, w tym: utworzenia lub zmodernizowania elektronicznej bazy informacji turystycznej oraz stron WWW, przygotowania i wydania folderów i innych publikacji informacyjnych,

oznaczenia obiektów ważnych lub charakterystycznych dla obszaru objętego lokalną strategią rozwoju; inicjowania powstawania, rozwoju, przetwarzania, wprowadzenia na rynek oraz podnoszenia jakości produktów i usług bazujących na lokalnych zasobach, w tym naturalnych surowcach i produktach rolnych i leśnych oraz tradycyjnych sektorach gospodarki; organizacji imprez kulturalnych na obszarze objętym działalnością LGD; zakupu i nasadzenia tradycyjnej roślinności oraz starych odmian roślin (nasion, sadzonek, kłaczy, bulw, etc.) w celu wykorzystania lub odnowienia cennego dziedzictwa przyrodniczego lub kulturowego ze szczególnym wskazaniem na obszary chronione w tym obszary objęte siecią Natura 2000, renowacji, zabezpieczenia i oznakowania przydrożnych kapliczek, pomników przyrody, odkrywek geologicznych i innych miejsc i budowli charakterystycznych dla danej miejscowości i istotnych dla realizacji LSR wraz z uporządkowaniem terenu wokół tych miejsc; odnawiania elewacji i dachów prywatnych budynków, ogrodzeń, oraz innych obiektów charakterystycznych dla budownictwa danego regionu; zakupu strojów, eksponatów i innego wyposażenia dla zespołów artystycznych, zespołów folklorystycznych oraz innych grup i zespołów kultywujących miejscowe tradycje i zwyczaje; inwestycji służących utrzymaniu i kultywowaniu tradycyjnych zawodów i rzemiosła oraz inwestycji służących wspieraniu twórczości lokalnej lub ludowej zakupu wyposażenia świetlic wiejskich i ich remont.

W przypadku małych projektów beneficjentem mogą być osoby fizyczne zameldowane na obszarze działania LGD lub posiadające siedzibę na obszarze działania LGD, jeśli prowadzą działalność gospodarczą, organizacje pozarządowe, osoby prawne i jednostki organizacyjne związków wyznaniowych i kościołów, posiadające siedzibę na obszarze działania LGD lub działające na obszarze LGD.

Działanie 4.2. „Wdrażanie projektów współpracy”. Mając na uwadze fakt, iż Leader jest podejściem przekrojowym i partnerskim, projekty realizowane w ramach Działania 4.2 umożliwiają osiągnięcie celów Priorytetu 3. W ramach Działania pomoc jest przyznawana Lokalnym Grupom Działania na realizację projektów współpracy międzyregionalnej i międzynarodowej zawartych w opracowanej i realizowanej przez nie Lokalnych Strategiach Rozwoju oraz nieuwzględnionych w nich, lecz zgodnych z celami w nich zawartymi. Na projekt współpracy składa się zarówno przygotowanie projektu, w tym opracowanie koncepcji projektu, jak i sama realizacja projektu.

Programy wspólnotowe

Projekty z zakresu ochrony zabytków można podzielić na dotyczące obiektów nieruchomych i ruchomych. W przypadku projektów inwestycyjnych dziedzictwa

nieruchomego wyróżniamy projekty dotyczące między innymi: ochrony dziedzictwa kulturowego (renowacji, konserwacji, restauracji i adaptacji na cele kulturalne obiektów historycznych, bądź wpisanych do rejestru zabytków), budowy, przebudowy i rozbudowy obiektów infrastruktury kultury, rewitalizacji historycznych obszarów miejskich, w tym obszarów poprzemysłowych, powojaskowych, obszarów starówek.

Do projektów dziedzictwa ruchomego zaliczamy natomiast np.: zakup wyposażenia dla obiektów kultury, konserwację zabytkowych księgozbiorów i archiwaliów, digitalizację zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym zasobów bibliotecznych i archiwalnych w celu powszechnego ich udostępniania, zabezpieczanie przed nielegalnym wywozem, kradzieżą lub zniszczeniem zabytków ruchomych. Ponadto dofinansowanie można również uzyskać na projekty nieinwestycyjne tzw. „miękkie”, związane są m.in. z organizacją wydarzeń kulturalnych, takich jak np.: wystawy, festiwale, przedstawienia, koncerty, wymiana artystyczna, badania, szkolenia i warsztaty. Koszty realizacji projektów „miękkich” są zazwyczaj dużo niższe niż koszty projektów inwestycyjnych. Dofinansowanie tych zadań możliwe jest poprzez m.in.: PO Kapitał Ludzki (omówiony powyżej), Program Kultura 2014-2020,

Program Europa dla Obywateli to program Unii Europejskiej wspierający aktywne obywatelstwo europejskie. Program ten, realizowany w latach 2007-2013, kontynuowany w latach 2014-2020, dąży do zaangażowania obywateli i organizacji społeczeństwa obywatelskiego w proces integracji europejskiej. Program realizuje cele, jak.: aktywne zaangażowanie obywateli w życie publiczne i w proces integracji europejskiej, rozwijanie ich poczucia przynależności do Europy, rozwijanie poczucia tożsamości europejskiej opartej na wspólnych wartościach, historii i kulturze, pogłębienie tolerancji i wzajemnego zrozumienia pomiędzy obywatelami Europy.

7. Program Ramowy. Program wspiera zadania we wszystkich dziedzinach nauki (np. badania archeologiczne, badania w dziedzinie nowoczesnych technik konserwacji zabytków). W ramach Programu można ubiegać się o dofinansowanie działań, zmierzających do, m.in.: poprawy integracji społecznej poprzez ułatwienie dla osób niepełnosprawnych korzystania z dóbr kultury, poprawy jakości usług w dziedzinie kultury, np. digitalizacja zbiorów bibliotecznych i muzealnych, wykorzystanie nowoczesnych technologii medialnych, ochrony i rozwoju dziedzictwa kulturowego poprzez opracowanie strategii konserwacji zabytków i promowanie integracji obiektów kultury z nowoczesnym otoczeniem miejskim, szkolenia początkujących naukowców (np. archeologów, chemików – w zakresie technik konserwatorskich). Informacje dotyczące dofinansowania projektów badawczych dostępne są

również na stronach internetowych: Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego www.nauka.gov.pl oraz Narodowego Centrum Badań i Rozwoju.

II. Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz Norweski Mechanizm Finansowy.

Głównymi celami Mechanizmów Finansowych – podobnie jak w przypadku poprzedniej edycji 2014-2020 – jest przyczynianie się do zmniejszania różnic ekonomicznych i społecznych w obrębie Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz wzmacnianie stosunków dwustronnych pomiędzy państwami-darczyńcami a państwem-beneficjentem. Okres przyznawania dofinansowania upłynie 30 kwietnia 2014 r., natomiast okres kwalifikowalności wydatków w ramach wyłonionych projektów zakończy się 30 kwietnia 2016 r. Minimalna wartość dofinansowania została ustanowiona na 170 tys. euro. Ponadto, w ramach niektórych programów przewidziano możliwość ustanowienia Funduszu małych grantów, gdzie minimalna wartość dofinansowania może wynosić od 5 tys. euro do 250 tys. euro. Wnioskodawcami mogą być podmioty prywatne, publiczne, komercyjne bądź niekomercyjne, oraz organizacje pozarządowe ustanowione jako podmiot prawny w Polsce, jak również organizacje międzyrządowe działające w Polsce. Nowa perspektywa opiera na tzw. podejściu programowym. Ustanowiono 19 programów (np. program „Konservacja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego”), zorientowanych na osiągnięcie założonych celów, rezultatów i wyników. Programami zarządzają Operatorzy (m.in. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego). Zakres wsparcia w ramach nowej perspektywy jest bardzo szeroki. W zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego: na konserwację i rewitalizację dziedzictwa kulturowego przeznaczono 60 mln euro. Oprócz tego, 10 mln euro zostanie skierowane na działania „miękkie” dotyczące promocji kultury i sztuki wśród szerokiej publiczności oraz wzrostu świadomości dotyczącej różnorodności kulturowej oraz umocnienia dialogu międzykulturowego. Ponadto kontynuowane jest również wsparcie na rzecz mobilności studentów i pracowników naukowych szkolnictwa wyższego w ramach Funduszu dla Organizacji Pozarządowych a także współpracy instytucjonalnej pod postacią Funduszu Stypendialnego.

W ramach Mechanizmu Finansowego EOG wyróżnić należy:

Program: Konservacja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego.

W ramach Programu zakłada się współfinansowanie działań: rewitalizacja, konserwacja, renowacja i adaptacja na cele kulturalne historycznych obiektów i zespołów zabytkowych wraz z otoczeniem (zakup wyposażenia może stanowić integralną część projektu); budowa, rozbudowa, remonty i przebudowa instytucji kultury (zakup wyposażenia

może stanowić integralną część projektu); konserwacja zabytków ruchomych oraz zabytkowych księgozbiorów, zbiorów piśmienniczych, archiwaliów i zbiorów audiowizualnych, w tym filmowych; rozwój zasobów cyfrowych w dziedzinie kultury, w tym: digitalizacja zabytków ruchomych oraz zabytkowych księgozbiorów, zbiorów piśmienniczych, archiwaliów i zbiorów audio, audiowizualnych i filmowych oraz tworzenie wirtualnych instytucji kultury. Operatorem Programu jest Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Program: Promowanie różnorodności kulturowej i artystycznej w ramach europejskiego dziedzictwa kulturowego.

W ramach Programu zakłada się współfinansowanie działań: organizacja wystaw, spektakli, koncertów, festiwali (w tym filmowych) i innych wydarzeń artystycznych; wspieranie współpracy oraz wymiany artystów w zakresie m.in. sztuk plastycznych, sztuk scenicznych, muzyki, fotografii, filmu i innych; wspieranie współpracy szkół artystycznych i uczelni artystycznych; współpraca ekspertów w dziedzinie nowoczesnych technik konserwatorskich (w tym digitalizacji dóbr kultury); dokumentacji, ochrony, konserwacji i promocji dziedzictwa kulturowego, zwalczania nielegalnego wywozu i wwozu oraz handlu skarbami kultury, zarządzania dziedzictwem narodowym; współpraca międzyinstytucjonalna instytucji kultury i archiwów.

Inne źródła finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

Projekty związane z ochroną zabytków mogą być również finansowane z różnego rodzaju funduszy, powołanych do realizacji zadań w innych dziedzinach. Wśród nich należy wymienić Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej oraz Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Olsztynie, który w ramach priorytetowych działań wspiera prace leczniczo-pielęgnacyjne przy drzewach i krzewach, a w szczególności – pomnikach przyrody oraz parkach. Warto podkreślić, że działania na rzecz ochrony zabytkowych parków i ogrodów oraz inicjowanie szczegółowych prac badawczych w tych obiektach prowadzone są także z ramienia Narodowego Instytutu Dziedzictwa. W ramach wieloletniej współpracy, w zakresie wspierania procesu rewaloryzacji najbardziej prestiżowych historycznych założeń ogrodowych, pomiędzy Narodowym Instytutem Dziedzictwa a Narodowym Funduszem Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, powstała Lista zabytkowych założeń ogrodowych, których właściciele i użytkownicy mogą ubiegać się o dofinansowanie ze środków Funduszu. Lista składa się z części stałej „Listy najcenniejszych zabytkowych założeń ogrodowych Polski” i części ruchomej, ustalanej w

cyklu trzyletnim „Listy preferencyjnej zabytkowych parków i ogrodów dla Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej”. Na stronie internetowej Narodowego Instytutu Dziedzictwa www.nid.pl opisana została szczegółowa procedura aktualizacji w/w Listy.

Środki Wojewódzkiego Funduszu (a także Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej) mogą być przeznaczone m.in. na: edukację ekologiczną oraz propagowanie działań proekologicznych i zasady zrównoważonego rozwoju, przedsięwzięcia związane z ochroną przyrody, w tym urządzenie i utrzymanie terenów zieleni, zadrzewień, zakrzewień oraz parków, dofinansowywanie działań związanych z utrzymaniem i zachowaniem parków oraz ogrodów, będących przedmiotem ochrony na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej udziela pomocy finansowej w formie pożyczek, dotacji, dopłaty do oprocentowania kredytów i pożyczek zaciąganych w bankach komercyjnych.

O pomoc ze środków WFOŚiGW w Olsztynie ubiegać się mogą zarówno jednostki samorządu terytorialnego, jak i przedsiębiorcy oraz organizacje pozarządowe.

Finansowanie zadań związanych z ochroną zabytków zagwarantowano

w Priorytecie: Ochrona przyrody i krajobrazu.

Dotacja oraz dofinansowanie w formie przekazania środków państwowym jednostkom budżetowym mogą być przyznawane do wysokości 99% całkowitego kosztu zadania z zakresu ochrony przyrody i krajobrazu obejmujące prace rewitalizacyjne realizowane na terenach objętych ochroną lub w stosunku do obiektów poddanych pod ochronę, ujętych w rejestrze albo ewidencji, zgodnie z ustawą z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody lub z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Narodowe Centrum Nauki

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne lub inne badania naukowe związane z prowadzeniem prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach mogą być również dofinansowane przez na zasadach określonych w przepisach o zasadach finansowania nauki ze środków pozostających w dyspozycji Narodowego Centrum Nauki.

Europejskie Dni Dziedzictwa

Europejskie Dni Dziedzictwa to największy w Europie projekt społeczny i edukacyjny, najważniejsze święto zabytków kultury Starego Kontynentu. Ich idea narodziła się w 1985 r. w Granadzie w Hiszpanii podczas II Konferencji Rady Europy. Wówczas po raz

pierwszy bezpłatnie udostępniono zwiedzającym obiekty, do których dostęp dotychczas był ograniczony. Inicjatywa cieszyła się tak dużym zainteresowaniem, że w 1991 r. zainspirowała Radę Europy do ustanowienia Europejskich Dni Dziedzictwa. Głównym celem Europejskich Dni Dziedzictwa jest promowanie regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz przypomnienie o wspólnych korzeniach kultury europejskiej. Imprezy skierowane są do bardzo szerokiej i różnorodnej grupy odbiorców, co nadaje im wymiar uniwersalny. W obchodach Europejskich Dni Dziedzictwa uczestniczą wszystkie państwa, członkowie Rady Europy, w tym Polska, która włączyła się do tej akcji w 1993 r. Co roku we wrześniu organizatorzy udostępniają do zwiedzania szerokiej publiczności zabytki i miejsca kultury, przygotowują festyny, jarmarki, imprezy plenerowe, inscenizacje, turnieje rycerskie, wystawy, odczyty naukowe, konkursy, spotkania z twórcami kultury i wiele innych imprez o różnorodnym charakterze, skierowanych do różnych grup społecznych i wiekowych. Dzięki temu obywatele państw uczestniczących w EDD mają doskonałą okazję do poznania dorobku kulturowego regionu, który zamieszkują.

Ogólnopolski konkurs „Zabytek zadbany”

„Zabytek Zadbany” jest corocznym konkursem ogłaszającym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Podmiotem realizującym procedurę konkursową, podobnie jak wyżej omówione Europejskie Dni Dziedzictwa jest **Narodowy Instytut Dziedzictwa**. Konkurs, skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków, nie stanowi źródła finansowania zabytków, jednak warto o nim wspomnieć, bowiem jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Pozostałe źródła finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Dofinansowanie zadań z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oferują także:

fundusze fundacji krajowych, m.in. Fundacja im. Stefana Batorego (www.batory.org.pl), Fundacja Kronenberga (www.citibank.pl/poland/kronenberg/polish/index);

fundusze europejskie, m.in. Programy Europejskiej Fundacji Kultury (www.eurocult.org), Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej (www.efrwp.pl);

fundusze międzynarodowe, m.in. Fundusze Wyszehradzkie (www.visegradfund.org), Szwajcarska Fundacja dla Kultury Pro Helvetia (www.prohelvetia.pl), Fundacja Współpracy

Polsko–Niemieckiej (www.fwpn.org.pl), Polsko–Amerykańska Fundacja Wolności (www.pafw.pl);

fundusze organizacji międzynarodowych, m.in. Europa Nostra wręcza nagrody za utrzymywanie i restaurację obiektów kulturowych w krajach europejskich (www.europanostra.org).

12.

**ZASADY OCENY REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD
ZABYTKAMI GMINY ORZYSZ**

Zgodnie z Ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, z realizacji programu Burmistrz Orzysza sporządza co dwa lata sprawozdanie, które przedstawia Radzie Miejskiej w Orzyszu. Sprawozdanie o którym mowa będzie sporządzone w pierwszym kwartale po upływie dwóch lat od uchwalenia przez Radę Miejską niniejszego programu.

Prace nad kolejnym programem opieki nad zabytkami powinny być zainicjowane na 3 miesiące przed zakończeniem okresu czteroletniego obowiązywania programu. Dwuletnia ocena realizacji programu zawarta w sprawozdaniu będzie służyła ewaluacji programu. Zmiany w programie wymagają uchwały Rady Miejskiej w Orzyszu.